

Köyhyys Pirkanmaalla 2024: sosiaalinen raportti

Pirkanmaan rakenteellisen sosiaalityön työryhmä, Pirkanmaan hyvinvointialueen rakenteellisen sosiaalityön tiimit ja TALTU-hanke

Toimittaneet Anna Pekkarinen, Elina Perkiö, Riikka Sujamo ja Sanna Ylistenniemi

Huhtikuu 2024

Tekijät aakkosjärjestyksessä

Erola Laura, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Haukkala Matleena, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Kemppainen Raisa, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Kiviranta Joonas, johtava ohjaaja, Pirkanmaan hyvinvointialue

Korhonen Kirsi, kehittämissuunnittelija, Pirkanmaan hyvinvointialue

Lehtisaari Anu, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Löfström Silja, sosionomiopiskelija, harjoittelija, sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos

Maahi Katri, suunnittelija, Pirkanmaan hyvinvointialue

Niemi Sonja, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Niskanen Hanna, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Nissinen Minna, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Pekkarinen Anna, kehittämispäällikkö, sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos

Pekkarinen Elina, kehittämiskoordinaattori, Tampereen kaupunki

Perkiö Elina, kehittäjä-sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Rautiainen Terhi, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Suksi-Koivisto Emilia, perhetyöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Suhonen Ari, johtava kuraattori, Pirkanmaan hyvinvointialue

Sujamo Riikka, tietojohtamisen suunnittelija, Pirkanmaan hyvinvointialue

Toivonen Päivi, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Vainio Anne, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Valli Viola, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Valtatie Mia, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Vienovirta Anne, sosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue

Ylistenniemi Sanna, projektikoordinaattori, TALTU-hanke, sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos

Sisällysluettelo

Tekijät aakkosjärjestyksessä.....	2
1 Tiivistelmä.....	4
2 Johdanto ja alkusanat.....	5
3 Sosiaalisen raportin työstämisen prosessi.....	6
3.1 Pirkanmaan rakenteellisen sosiaalityön työryhmä	6
3.2 Linjakohtaiset prosessit.....	7
3.3 Asiakasraadit, kokemusasiantuntijat ja kehittäjäasiakkaat	7
3.4 Sidosryhmät ja vaikuttamiselimet.....	9
4 Köyhyyden ilmenemisen muodot eri ikäisillä ja erilaisissa olosuhteissa ...	9
4.1 Johdattelua: köyhyys osallisuutta horjuttavana kriisinä	9
4.2 Taloudellisten toimintamahdollisuuksien vaikutus arkeen ja elämän mielekkyyteen	12
4.3 Eriarvoisuus ja syrjään jääminen	16
4.4 Sosiaalinen turvallisuus, terveys ja toimijuus	21
4.5 Työikäisten köyhyys.....	25
4.6 Maahan muuttaneiden köyhyys	28
4.7 Lapsen oikeudet ja lapsiperheköyhyys	31
4.8 Ikääntyneiden köyhyys.....	35
4.9 Vammaisten köyhyys	38
5 Toimintasuositukset ja ehdotus niiden seurannaksi.....	42
5.1 Täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki laajasti käyttöön sosiaalityön välineenä.....	42
5.2 Köyhyysvaikutusten arviointi	44
5.3 Matalan kynnyksen maksuttomat toiminnot	47
5.4 Kela-yhteistyön rakenteistaminen	48
5.5 Aukkaiden ja ammattilaisten talous- ja etuusymmärryksen vahvistaminen	49
5.6 Ehdotus toimintasuositusten seurannaksi.....	50
6 Johtopäätökset	51
Kirjallisuus	55
Liitteet	60

1 Tiivistelmä

Köyhyyttä koskevaa sosiaalista raporttia on työstetty Pirkanmaan hyvinvointialueen ja sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksen yhteistyönä syksystä 2023 kevääseen 2024. Sosiaalisen raportoinnin prosessiin ovat osallistuneet kaikki sosiaali- ja terveyspalvelujen palvelulinjat. Aineistoa on kerätty ja raporttia on työstetty Pirkanmaan rakenteellisen sosiaalityön työryhmässä, hyvinvointialueen linjakohtaisissa rakenteellisen sosiaalityön tiimeissä ja kokemustoimijoiden kanssa sekä vaikuttamistoimielimissä.

Sosiaalisen raportin keskeinen havainto on, että taloudelliset toimintamahdollisuudet ovat yhteydessä eriarvoisuuteen ja syrjäytymiseen, ja marginalisaatio puolestaan vaikuttaa sosiaaliseen turvallisuuteen, terveyteen ja toimijuuteen. Nämä köyhyyden ilmenemismuodot muodostavat systeemin, jossa yhteen tekijään vaikuttamalla voidaan saada aikaan suurempia yksilö- ja rakennetason muutoksia. Raportissa tarkastellaan köyhyyttä myös eri ikäryhmissä ja erilaisissa olosuhteissa sekä palvelutarpeissa.

Toimenpiteiksi raportissa ehdotamme köyhyysvaikutusten arviointia, matalan kynnyksen maksuttomia toimintoja, täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen mahdollistamisen sosiaalityön keskeisenä työvälineenä, Kela-yhteistyön rakenteistamista ja sekä asukkaiden että ammattilaisten talous- ja etuusymmärryksen lisäämistä.

Organisaatiolähtöisten ja sektoroituneiden rakenteiden purkaminen, työtavan muokkaaminen systeemiseen, monialaiseen ja kokonaisvaltaiseen suuntaan mahdollistaisi hyvinvointialueen asukkaiden näkökulmasta kauaskantoisesti vaikuttavan ja oikea-aikaisen tuen sekä näin vähentäisi koettua köyhyyttä. Raportin keskeisin johtopäätös on, että Pirkanmaan hyvinvointialueella tulisi käynnistää hyvinvointialueen asukkaiden köyhyyttä vähentävä toimenpideohjelma, joka toimeenpantaisiin kokonaisvaltaisesti ja palvelulinjoja poikkileikkaavasti.

2 Johdanto ja alkusanat

Tämänhetkisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa köyhyyteen pureutuminen on erityisen ajankohtaista ja eettisesti välttämätöntä. Köyhyys on kautta linjan vakavia sosiaalisia ongelmia ja hyvin pitkäaikaisia terveyshaittoja selittävä taustatekijä (esim. Toikko ym. 2024; Shackleton ym. 2021). Sosiaali- ja terveyspalveluihin sekä sosiaaliturvaetuuksiin kohdistuvat säästöpainet, asukkaiden taloudellisten toimintamahdollisuuksien kapeutuminen ja kärjistynyt yhteiskunnallinen keskusteluilmapiiri rakentavat köyhyyteen liittyvistä teemoista sosiaali- ja terveydenhuoltoa monin tavoin läpileikkaavan kokonaisuuden, jota pyrimme tässä raportissa kokoamaan, analysoimaan, refleктоimaan ja nostamaan keskusteluun.

Idea köyhyyteen liittyvän koko hyvinvointialuetasoisien sosiaalisen raportin laatimisesta syntyi kevättalvella 2023. Aluevaltuutettu Kukka Kunnari oli tehnyt aloitteen köyhyysohjelman luomiseksi Pirkanmaan hyvinvointialueelle. Vastauksessa aloitteeseen esitettiin pohjapaperiksi sosiaalista raporttia, jossa jäsenneltäisiin pirkanmaalaista köyhyysilmiötä¹.

Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksen koordinoima Pirkanmaan rakenteellisen sosiaalityön työryhmä aloitti köyhyyteen liittyvän sosiaalisen raportin työstämisen alkusyksyllä 2023. Sosiaalisen raportin koostamiseen haluttiin lähtökohtaisesti ottaa mukaan laajasti sosiaalihuollon ammattilaisia, muita asiantuntijoita, poliittisia toimijoita, kolmas sektori, hyvinvointialueen asiakkaat sekä asukkaat, jotka ovat jäseninä erilaisissa vaikuttamistoimielimissä.

Sosiaalista raporttia työstettiin siis monitoimijaisessa yhteistyössä kokemusasiantuntijoiden, asukkaiden, luottamushenkilöiden ja sosiaalihuollon ammattihenkilöiden kesken. Tässä laajuudessa rakennettu sosiaalinen raportti on ensimmäinen laatuaan. Keskeistä työstämisessä oli yhteinen tiedonmuodostus, joka konkretisoitui vuoropuhelussa eri toimijoiden kesken.

¹ Vastauksen aloitteeseen laativat integraatiojohtaja Tuukka Salkoaho, jolle vastaaminen oli vastuutettu ja kehittäjäsosiaalityöntekijä Elina Perkiö, joka toimi substanssiasiantuntijana.

3 Sosiaalisen raportin työstämisen prosessi

3.1 Pirkanmaan rakenteellisen sosiaalityön työryhmä

Pirkanmaan rakenteellisen sosiaalityön työryhmä aloitti toimintansa kesäkuussa 2023. Työryhmä on luonteeltaan edustuksellinen, ja siihen on kutsuttu edustajia kaikilta Pirkanmaan hyvinvointialueen sosiaalityön eri kentiltä. Lisäksi mukaan kutsutaan jatkossa muun muassa korkeakouluyhteisön ja kolmannen sektorin edustajia, mutta ensimmäinen prosessi toteutettiin pääosin sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksen ja Pirkanmaan hyvinvointialueen yhteistyönä. Työtä koordinoi Pikassos.

Työryhmän tehtävänä on koota rakenteellista sosiaalityötä yli hyvinvointialueen palvelulinjojen, rakentaa monitoimijaista rakenteellista sosiaalityötä, avata ilmiötason keskustelua ja välittää tietoa palvelulinjakohtaisiin rakenteellisen sosiaalityön tiimeihin, joita Pirkanmaan hyvinvointialueelle on nyt muodostettu.

Raporttia työstettiin prosessimaisesti rakenteellisen sosiaalityön työryhmän koordinoimana niin, että työryhmän jäsenet veivät työryhmiinsä tai edustamiinsa rakenteellisen sosiaalityön linjakohtaisiin tiimeihin aiheita keskusteltavaksi ja työstettäväksi. Käytännössä prosessi eteni niin, että kevään 2023 ensimmäisessä tapaamisessa työryhmäläisiä pyydettiin työstämään syyskuun tapaamista varten, miten heidän näkökulmastaan köyhyys näkyy asiakkaiden elämässä ja miten esimerkiksi hyvinvointialue voisi siihen vaikuttaa. Syyskuun kokoontumisessa (2. kerta) nämä keskustelut purettiin ja pysähdyttiin reflektoidaan kunkin esityksen keskeisiä nostoja sekä tehtiin täydennyksiä. Nostoja priorisoitiin peukuttamalla kunkin linjan kolmea keskeisintä nostoa.

Marraskuun tapaamista varten pyydettiin pohtimaan nostoihin liittyviä ilmiöitä syvemmin sekä tekemään toimenpide- ja ratkaisuehdotuksia siitä näkökulmasta, mitä hyvinvointialueella asialle voitaisiin tehdä. Marraskuun työryhmätapaamisessa (3. kerta) jäsennettiin yhteisten keskustelujen perusteella sosiaalisen raportin dispositiota ja sisältöjä: ilmenemisen muodoiksi rakentuivat teoreettisemmat teemat kuten taloudellisten toimintamahdollisuuksien vaikutus arkeen ja elämän mielekkyyteen; eriarvoisuus, osattomuus ja syrjään jääminen sekä sosiaalinen turvallisuus, terveys ja

toimijuus. Tällöin sovittiin, että työryhmäläiset koostavat ajatuksiaan teemoista raporttipohjaan. Lisäksi ilmenemisen muotoja sovittiin jäsennettäväksi asiakasryhmäkohtaisesti. Helmikuun 2024 kokoontumisessa (4. kerta) puolestaan tarkistettiin, mihin olimme päässeet. Tällöin kävimme myös yhteistä keskustelua työryhmän näkemyksistä toimenpide-ehdotuksiksi. Palasimme ehdotuksiin vielä sähköpostikokouksessa huhtikuun alussa 2024.

3.2 Linjakohtaiset prosessit

Pirkanmaan hyvinvointialueella on vuoden 2023 aikana muodostettu palvelulinjakohtaisia rakenteellisen sosiaalityön tiimejä, niin sanottuja rake-tiimejä. Rake-tiimien toimintatapaa on mallinnettu avopalvelujen palvelulinjalla toimivasta aikuissosiaalityön rake-tiimistä, jonka toiminta on alkanut jo Tampereen kaupungin aikana vuonna 2019 ja laajentunut koko hyvinvointialueen kattavaksi 2023.

Kyseisessä rake-tiimissä on ollut edustusta myös ikäihmisten ja vammaisten palvelulinjalta, mutta tällekin palvelulinjalle suunnitellaan oman rake-tiimin toimintaa käynnistäväksi vuoden 2024 aikana. Lasten, nuorten ja perheiden palvelulinjalle (jatkossa Lanupe) on saatu muodostettua oma rake-tiimi, ja myös sairaalapalveluissa on jo osin aloittanut oma tiimensä, jota vielä kehitetään.

Tiimiläiset toimivat yhdyshenkilöinä rake-työn ja asiakastyön välillä ja pyrkimyksenä on tehdä erilaisia rake-tekoja esimerkiksi mielipidekirjoitusten, poliitikkojen ja luottamushenkilöiden tapaamisten muodossa. Lisäksi keskeisenä tehtävänä on laatia sosiaalisia raportteja, joiden avulla voidaan nostaa esiin yhteiskunnallisia epäkohtia, analysoida ilmiöitä, tehdä toimenpide-ehdotuksia sekä vaikuttaa yhteiskunnallisiin ratkaisuihin ja kehittää palveluitamme.

3.3 Asiakasraadit, kokemusasiantuntijat ja kehittäjäasiakkaat

Aikuissosiaalityön asiakasraati on kaikille työikäisten sosiaalipalvelujen asiakkaille avoin, asiakkaista koostuva, noin kymmenen henkilön raati. Raadin toiminnasta vastaa kehittäjäsosiaalityöntekijä ja sen sihteerinä toimii palvelussuhteessa oleva ammattilainen. Asiakasraati on käsitellyt kokouksissaan köyhyysteemaa toistuvasti, sillä köyhyyden ilmeneminen on yksi keskeisimpiä aikuissosiaalityöhön ja työikäisten sosiaalipalvelujen asiakkaisiin vaikuttavista ilmiöistä. Asiakasraadin mukaan köyhyys

näyttäytyy aikaisempaa enemmän heidän omassa ja lähipiirinsä elämässä. Aikuissosiaalityön kokemuksia ja näkemyksiä kerättiin vuoden 2023 alussa ja lopussa. Osa raatilaisista vaihtui elokuussa 2023, joten yhteensä näkemyksiään antoi lähes 20 asiakasta.

Köyhyysteemaa työstettiin Pikassoksen hallinnoiman Oikeusministeriön rahoittaman TALTU-hankkeen² kokemusasiantuntijoiden kanssa käyden läpi keskustellen köyhyyden ilmenemisen muotoja ja toimenpide-ehdotuksia. Hankkeen keskiössä ovat lapsiperheiden koetut toimeentulovaikeudet, ja näihin liittyvät tunteet ja vuorovaikutuksen ulottuvuudet. Kaksi kokemusasiantuntijaa toimii kiinteästi TALTU-tiimin jäseninä. Teemaa työstettiin heidän kanssaan useissa tapaamisissa. Heidän kokemustietoaan peilataan raportin sisältöluvuissa tarkemmin, mutta molemmat nostivat keskeiseksi kohtaamisen merkityksen palveluissa asioidessaan: köyhyyteen ja koettuihin toimeentulovaikeuksiin liittyy vaikeita tunteita kuten häpeää ja riittämättömyyttä, minkä vuoksi on oleellista, ettei palvelujärjestelmämme uusintaisi ja vahvistaisi näitä kokemuksia. Kokemusasiantuntijat nostivat esille myös kohtaamisiin liittyvän mahdollisen valta-aseman ja kontrollin läsnäolon. On tärkeää samanaikaisesti ymmärtää köyhyyttä ilmiönä ja kuulla yksilön kokemukset köyhyydestä.

Lisäksi aineistona käytettiin Sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen Kelan kuntoutuspalvelujen yhdyspinnoilla -hankkeen käytäntötutkimuksen (Hänninen ja Pekkarinen 2020) asiakashaastatteluaineistoa. Aineiston hyödyntämisen eettisyys varmistettiin tutkimushaastatteluihin osallistuneilta tiedustelemalla, onko heidän haastattelujensa hyödyntäminen osallistujien puolesta hyväksyttävää. Aineistona käytettiin vain niitä katkelmia, jotka olivat julkisesti saatavilla käytäntötutkimuksen tutkimusraportista.

² [Talouden taitoja koko perheelle yhdessä](#) -hanke

3.4 Sidosryhmät ja vaikuttamiselimet

Raporttia varten työryhmä on halunnut kerätä Pirkanmaan hyvinvointialueen vaikuttamistoimielinten eli vammaisneuvoston, vanhusneuvoston ja nuorisovaltuuston kommentteja (Liitteet 1–3). Vammaisneuvostolta (Liite 4) ja vanhusneuvostolta (Liite 5) on saatu aiheesta erilliset koontilauselmat, jotka sisällöllisesti tukevat raportin muita aineistoja. Osana raportin työstämisprosessia köyhyydestä ja toimenpide-ehdotuksista käytiin keskustelu ja pyydettiin kannanotto monipalveluvaliokunnalta (Liite 6). Lisäksi toimenpide-ehdotuksista käytiin keskustelu Pirkanmaan hyvinvointialueen nuorisovaltuuston kanssa, joka myös antoi kirjallisen kommenttinsa raporttiin (Liite 7).

4 Köyhyyden ilmenemisen muodot eri ikäisillä ja erilaisissa olosuhteissa

4.1 Johdattelua: köyhyys osallisuutta horjuttavana kriisinä

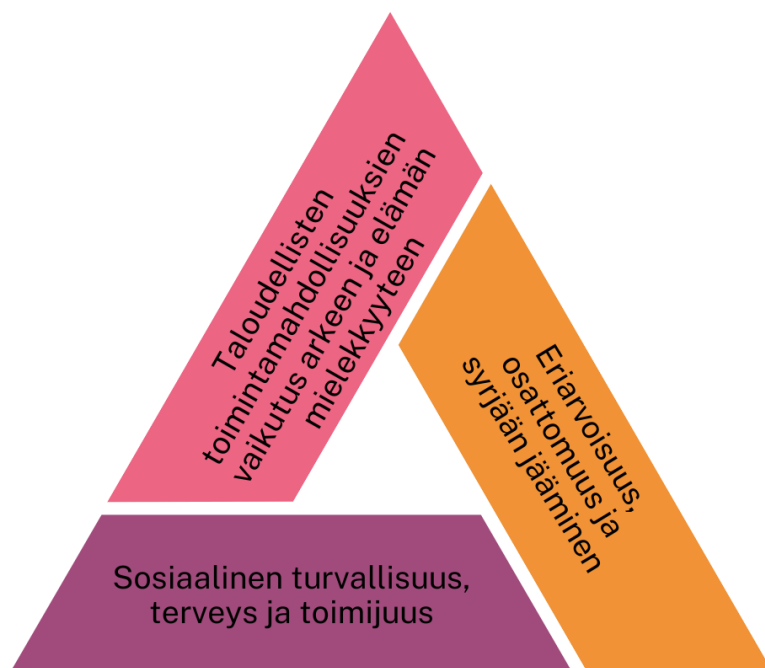
Yhteiskuntaa on sanottu arvioitavan poliittisesti ja moraalisesti sen mukaan, kuinka se suhtautuu kaikkein heikoimmassa asemassa oleviin kansalaisiinsa ja tätä vasten Juho Saari, Sakari Kainulainen ja Annina Mutanen (2017) tarkastelevat artikkelissaan Helsingin Sanomien lukijoiden köyhyyskäsityksiä³. Suomalaisilla on suhteellisen yhtenäinen näkemys köyhyydestä ja sen syistä, vaikka väestöryhmien välillä nouseekin merkittäviä eroja. ”Mitä enemmän ihmisillä on kokemusta köyhyydestä, sitä vähemmän heiltä saa tukea laiskuutta koskevalle väitteelle, ja sitä enemmän he korostavat rakenteellisten tekijöiden merkitystä. Vastaavasti mitä kauempaa köyhyyttä tarkastelee, sitä voimakkaammin laiskuutta korostava näkemys korostuu. Yhteys on systemaattinen.” Toisin sanoen: *mitä kauempaa katsoo, sen laiskemmalta ihminen näyttää*. Tämä tarkoittaa sitä, että suomalaisten elämäkokemukset ja -katsomukset ovat siinä mielessä eriytyneet, etteivät he enää tunnista kaikilta osin

³ Köyhyyskäsityksiä tarkasteltiin erityisesti sosiaaliturvariippuvuuden näkökulmasta. Helsingin Sanomien kysely toteutettiin kesällä 2015, johon vastasi hieman alle 10 000 ihmistä.

toistensa elämän edellytyksiä. Tällainen kahtia jaottelu lisää jännitteitä ja väärinymmärryksiä väestöryhmien välillä. (Mt. 205–206).

Köyhyyttä voidaan kuvata alueena, jonka rajat piirtyvät eri organisaatioiden toimintojen, yhteisten asiakkaiden sekä yhteisen tehtäväalueen kautta. Tätä kokonaisuutta voidaan kuvata yhteisten toimintojen käsitteen avulla. Se ottaa huomioon ihmisten, heidän läheisverkostonsa sekä ammatillisten toimijoiden välisen ja keskinäisen vuorovaikutuksen (käsitteestä ks. Kiuru ja Metteri 2014). Siten siihen liittyvät ilmenemisen muodot ovat monitoimijaisessa vuorovaikutuksessa rakentuvia, toiminnallisia ja rakenteellisia: kyse ei ole siis yksilöllisistä ominaisuuksista tai yksilöiden reaktioista olosuhteisiinsa, vaan moniulotteisesta vuorovaikutuksesta yksilöiden, perheiden, palvelujärjestelmän eri toimijoiden ja yhteiskunnallisten puhetapojen välillä. Näin hahmotamme köyhyyden eri ilmenemisen muotojen sidostuvan ja kiinnittyvän perustavanlaatuisesti toisiinsa, jolloin muutos yhdessä ilmenemismuodossa heijastuu myös kaikkiin muihin.

Kuvio 1. Köyhyyden ilmenemisen muotojen toisiinsa kytkeytyvä luonne

Kun taloudelliset toimintaedellytykset ja -mahdollisuudet vähenevät, on sillä merkitystä yksilöiden ja perheiden mahdollisuuksiin tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja. Valintojen mahdollisuudet eivät tällöin välttämättä enää perustu omaan toiveeseen tai arvoihin, vaan valinnan tekemisen paikat rajautuvat taloudellisiin perusteisiin. Kysymys ei ole ulkomaan lomamatkan vaihtamisesta risteilyyn, vaan perustavanlaatuisista valinnoista esimerkiksi ruoan ja asumisen välillä.

Samansuuntaisesti myös nuorisovaltuusto nosti esiin köyhyyden kokemuksellisuuden: nykyisissä kulttuurisissa keskusteluissamme esimerkiksi keskitulaisen perheen mahdottomuus tehdä ulkomaan matkoja saattaa näyttäytyä köyhyytenä. Keskituloinen on nuorisovaltuuston mukaan kuitenkin eri asia kuin taloudellista köyhyyttä kokeva, vaikka mediaanitulon ylittävilläkin tuloilla voi kokea toimeentulovaikeuksia. Nuorisovaltuuston mukaan tarvitaankin köyhyyden määrittelyä. Tällä raportilla pyrimme hahmottelemaan köyhyyttä yksilö- ja perhekohtaisina olosuhteina sekä ajankohtaisena yhteiskunnallisena ja rakenteellisena ilmiönä.

Hyvin rajatut valintojen tekemisen mahdollisuudet ovat omiaan johtamaan eriarvoistumiskehitykseen, joka pitkittyessään rakentaa ulkopuolisuutta, osattomuutta ja syrjään jäämistä. Nämä asiat vaikuttavat merkitsevästi koettuun sosiaaliseen turvallisuuteen. Aiemmasta tutkimuksesta tiedämme myös, että osattomuudella on kielteisiä vaikutuksia terveyteen, hyvinvointiin ja toimijuuteen (esim. Mäntyneva ja Hiilamo 2018). Näin köyhyyden ilmentymät muodostavat vuorovaikutuksessa toisiinsa olevan systeemin, jossa yhteen systeemin osaan vaikuttamalla saada aikaan suurempia yksilö- ja rakennetason muutoksia.

Systeeminen kokonaisuus toimii kaksisuuntaisesti, jolloin yhden osa-alueen kohentuminen vaikuttaa myös muiden osa-alueiden kohentumiseen. Esimerkiksi henkilö, joka on aiemmin kokenut yksinäisyyttä ja syrjään jäämistä, ja joka löytää itselleen mieluisan yhteisön ja merkityksellistä toimintaa, kuten vaikkapa kokemusasiantuntijana toimimisen, voi löytää keinoja kohentaa omaa taloudellista tilannettaan, vaikkapa saamalla palkkioita kokemusasiantuntijatyöstään. Kohentunut rahatilanne lisää koettua turvallisuutta siitä, että henkilöllä on keinoja kohentaa omaa

tilannettaan myös tulevaisuudessa. Kaikkinensa kokemus omista mahdollisuuksista ja osallisuudesta vahvistuu samalla, kun taloudelliset edellytykset kasvavat.

4.2 Taloudellisten toimintamahdollisuuksien vaikutus arkeen ja elämän mielekkyyteen

Taloudellisten toimintamahdollisuuksien niukkuus voi tarkoittaa monin tavoin arkea lamauttavaa ja suuntaavaa arkea: toimeentulotuen ja etuuksien hakuprosessit ovat raskaita ja aikaa vieviä sekä esimerkiksi ruokajonoissa asiointi tai roska-astioista syömäkelpoisen ruoan etsiminen vaatii runsaasti suunnitelmallisuutta ja aikaa, mikä on väistämättä pois muilta arkisilta elämän merkityksellisiltä sisällöiltä. Toisaalta kuitenkin ruoka-apuun turvautuminen on samaan aikaan rationaalista, mahdollisesti yhteisöllistä toimintaa ja kuulumisen paikkoja tarjoava kokemus: ruoka-avun vastaanottamiseksi ei tarvitse tehdä selkoa arkaluonteisista asioista kuten esittää tiliotteiden merkintöjä ja todistella varattomuutta (Hiilamo 2021).

Yhtenä köyhyyden indikaattorina voi pitää ruoka-avun hakijoiden määrien kehitystä. Lisääntynyt köyhyys ja taloudellinen ahdinko näkyvät ajankohtaisesti kasvavina ruokajoina Pirkanmaalla: jaetun ruoka-avun määrä kasvoi vuonna 2023 Tampereella 59 % verrattuna vuoteen 2021, jolloin avustusten määrä laski koronavuoden 2020 luvuista⁴. Korona aiheutti ruoka-avun määriin äkillisen piikin, joka laski seuraavana vuonna, mutta sen jälkeiset yhteiskunnalliset muutokset ovat aiheuttaneet ruoka-avun hakijoiden määrissä ennennäkemättömän nousun.

Tampereella ruoka-avun tarvetta kartoitettiin syksyllä 2020 SPR:n avoimessa ruokajaossa ja diakoniatyön asiakkaiden keskuudessa lokakuussa 2020. Vastauksia saatiin lähes 300. Kyselyn vastausten perusteella ruoka-avun tarve näyttäytyi tilapäisen avun sijaan pitkäaikaisena ratkaisuna heikkoon taloudelliseen tilanteeseen. Huomattava osa asiakkaista ei ollut oikeutettuja toimeentulotukeen (42 %), kun taas

⁴ Ruokapankki koordinoi Tampereella jaettua ruoka-apua. Ruokapankin tilastojen mukaan 2023 jaettiin ruoka-avustuksia 177 528 kpl.

toimeentulotukea sai noin joka kolmas ruoka-apua hakenut (35 %)⁵. Vaikuttaakin siltä, että ruoka-apu mielletään pysyväksi ja kiinteäksi osaksi suomalaista sosiaaliturvaa. Vaikutelmaa korostaa nykyisen Petteri Orpon hallituksen kirjaus ruoka-avun pysyvästä rahoituksesta⁶.

Tämä on esimerkki pohjoismaisen hyvinvointivaltioajattelun murroksesta kohti anglosaksista hyväntekeväisyysyhteiskuntaa, jossa järjestöillä ja hyväntekeväisyydellä on olennainen rooli virallisen auttamisjärjestelmän paikkaajana. Vaikka Suomalaiset kannattavat laajasti hyvinvointivaltiota (Saari 2017, 82–85), nykyisessä hallitusohjelmassa on kirjauksia, jotka yhdessä toteutuessaan heikentävät sosiaaliturvaa merkittävästi.

TALTU-hankkeen kokemusasiantuntija nosti esille ruoka-apuun liittyvän julkisen keskustelun, jossa kuuluu kyseenalaistuksia ruoka-avun tarpeesta. Tässä keskustelussa on nostettu esille myös tarve kontrolloida ruoka-avun myöntämistä. Ruoka-apuun turvautumiseen liittyy hankalia tunteita, jotka voivat jäädä käsittelemättä ja vaikuttavat yksilön hyvinvointiin. Kokemusasiantuntijan sanoin ruoka-avun tarvitsijoiden määrän kasvun pitäisi osaltaan herättää huomioimaan köyhyyden läsnäolo.

Aikuissosiaalityön asiakasraadin jäsenten ja raatilaisten tuttavapiirin kautta tarkasteltuna köyhyys ilmenee monin tavoin. Asiakasraadin mukaan taloudellinen niukkuus vähentää toimintamahdollisuuksia seuraavin tavoin:

Sosiaaliturvan taso on matala eikä se anna myöden elämänkriisien ja poikkeustilanteiden tuomissa taloudellisissa notkahduksissa. Ruokajakelu ja maksuttomat ateriat ovat hyvin tärkeitä (esimerkiksi kuntouttavassa työtoiminnassa), koska ruuasta usein tingitään, kun

⁵ Ohisalon ja Määtän (2014) artikkelissa Viimeisen luukun jälkeen – Ruoka-avussa käyvien paikka julkisessa palvelu- ja tulonsiirtoverkossa kerrotaan, että selvityksen kohteena olleiden ruokajonojen asiakaskunnasta vain 38 % oli toimeentulotuen piirissä.

⁶ Hallitusohjelmassa on kirjaus ruoka-aputyön tuen vakinaistamisesta.
<https://valtioneuvosto.fi/hallitukset/hallitusohjelma#/2/0>, haettu 11.3.2023

rahat eivät tahdo riittää. Vertaiset ja tukihenkilöt ovat tärkeä lisä virallisen auttamisjärjestelmän rinnalla taloudellisissa kysymyksissä ja esimerkiksi päihdeongelmaisten auttamisessa, ihan vaikka konkreettisesti kauppapöytä-apuna. Taloudellinen niukkuus syö voimavaroja kaiken muun tekemiseltä ja jatkuva stressi laskee toimintakykyä. Tietoyhteiskunnassa eläminen edellyttää tiettyjä hankintoja, esimerkiksi ilman älypuhelinia tai pesukonetta on vaikea pärjätä nykyään.

Lapsiperheiden osalta köyhyys ja heikot taloustaidot periytyvät herkästi. Esimerkiksi yksinhuoltajien lapset voivat kokea eriarvoisuutta, kun kaikki eivät pysty hankkimaan lapsilleen samoja harrastuksia, elektroniikkaa ja niin edelleen. Vanhemmat saattavat käyttää viimeiset rahansa siihen, ettei lapsi erotu joukosta vaatteiden ja muun osalta.

Aikuissosiaalityön asiakasraadin kuvauksessa taloudellinen niukkuus suuntaa elämän mahdollisuuksia kautta linjan: se johtaa ravinnosta tinkimiseen, minkä vuoksi epävirallinen ruoka-apu on merkityksellistä. Sen huomioidaan myös vaikuttavan voimavaroja vievästi, ja jatkuvan kuormituksen taloudellisesta tilanteesta heikentävän kykyä toimia arjessa ja yhteiskunnassa.

Sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen Kelan kuntoutuspalvelujen yhdyspinnoilla - hankkeen käytäntötutkimuksessa (Hänninen ja Pekkarinen 2023) haastateltiin kymmentä hankkeen asiakkuudessa ollutta henkilöä. Hanke toteutettiin Tampereen kaupungin ja Pirkanmaan hyvinvointialueen aikuissosiaalityössä, ja sen piirissä oli palvelujärjestelmämme ulkopuolelle pudonneita erityistä tukea tarvitsevia aikuisasiakkaita, joilla oli kerrostuvia ja päällekkäisiä tuen tarpeita. Tuen tarpeet liittyivät esimerkiksi mielenterveydellä oireiluun. Talous ja erityisesti taloudellinen niukkuus rakentuivat haastateltavien kerronnassa hyvin voimakkaasti elämää ja identiteettejä leimaavaksi, arkea värittäväksi ja elämänlaatua heikentäväksi. Köyhyys

ei näissä haastatteluissa rakentunut niinkään ravinnon ja suojan puutteeksi, vaan mahdottomuutena elää kokonaistilannetta edistävää, mielekästä arkea.

Tutkimuksessa haastateltavat kertoivat arkisten asioiden kuten maksullisten harrastusten, kotipaikkakunnan ulkopuolelle matkustamisen, ystävien tapaamisen ja arkisen selviytymisen olevan taloudellisen köyhyyden vuoksi tavoittamattomissa. Eräs haastateltava esimerkiksi huomautti, että mitä enemmän hän tekee elämällään, sen paremmin hän voi ja pohti, miksei yhteiskunta kuitenkaan pyri tukemaan köyhyyttä kokevien arkisia toimintamahdollisuuksia, eikä asiakkaiden tunnistamia tuen tarpeita oteta tosissaan. (Hänninen ja Pekkarinen 2023, 34–36.)

TALTU-hankkeen kokemusasiantuntija palasi myös kokemuksiinsa siitä, ettei hänen tiedonmuodostustaan ole aina sosiaali- ja terveydenhuollossa kunnioitettu, vaan työskentelyyn on liittynyt palvelujärjestelmän ehdoilla tapahtuvaa tukemista, mikä ei ole välttämättä edistänyt tilannetta toivotulla tavalla. Tämä kokemus alleviivaa avoimen vuorovaikutuksen merkitystä asiakkaiden ja ammattilaisten kohtaamisissa.

TALTU-hankkeen kokemusasiantuntija pohti lapsuuden perheensä identifioitumista köyhäksi: köyhyys muodostui kokemusasiantuntijan muistoissa olosuhteeksi, josta ei ollut ulospääsyä. Kokemusasiantuntija kertoi lapsuuttaan suunnanneen kokemuksen, että hänen tulee itse kustantaa omat välttämättömät, arkisetkin menonsa, eikä hänen tule aiheuttaa kustannuksia vanhemmilleen. Kokemusasiantuntija muisteli lapsuutensa arjen työläyttä: jotta hän pystyi osallistumaan samoihin asioihin kuin vertaisensa, vaati se runsaasti suunnitelmallisuutta ja ansiotyön tekemistä. Myös nuorisovaltuustossa nostettiin esiin nuorten vähävaraisten hankalat taloudelliset valinnat, jotka saattavat liittyä esimerkiksi ravinnon ja vertaissuhteita vaalivan tekemisen väliltä valitsemiseen.

Köyhyyteen liittyy tutkimuskirjallisuuden mukaan monenlaisia häpeäkokemuksia (Walker 2014). Onkin todettu, että häpeän kokemuksilla on merkityksellinen tehtävä eriarvoisuuden ylläpitämisessä: häpeä rikkoo itsetuntoa ja vaikuttaa näin heikentävästi toimintakykyyn ja toimijuuden rakentumiseen. Köyhyys liittyykin siis monin tavoin identiteetteihin, poliittisten ja yhteiskunnallisten oikeuksien toteutumiseen ja osallisuuteen. (Lister 2004; Räsänen 2022.)

Toisin kuin yhteiskunnallisissa keskusteluissamme toisinaan esitetään, häpeän kokemukset eivät ole yksilöitä ja perheitä vastuuttavia ja taloudellisen tilanteen parantamiseen voimauttavia, vaan niiden vaikutukset ovat lähtökohtaisesti kielteisiä. Walkerin (2014) mukaan köyhyydestä aiheutuva häpeä johtaa sosiaalisen ja psykologiseen kärsimykseen, joka voi konkretisoitua vetäytymisenä, itseinhona, syyllisyytenä, epätoivona, masentuneisuutena ja itsetuhoisuutena. Siten taloudellisten toimintamahdollisuuksien niukkuudella voi olla hyvin syvä merkitys yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen elämäntilanteille. Köyhyydessä ei siis ole kyse vain arkisten valintojen tekemisen mahdollisuudesta, vaan köyhyys voi horjuttaa perustavanlaatuisesti ihmisarvoa kunnioittavan elämän edellytysten toteutumista.

4.3 Eriarvoisuus ja syrjään jääminen

Uusliberalistiset ja managerialistiset ideologiat ovat länsimaissa viimeisten vuosikymmenten aikana suosineet politiikkaa, joka on omiaan tuottamaan köyhyyttä (Strier ja Binyam 2010). Hyvinvointivaltion legitimitetti on horjunut myös Pohjoismaissa (Kokkonen ym. 2018; Kamali ja Jönssön 2018). Köyhyyden on todettu olevan yksi keskeisimmistä yhteiskunnallisen marginalisaation ja stigmatisaation aiheuttajista (Inglis ym. 2023). Kun sosiaalista raporttia köyhyydestä alettiin työstää syksyllä 2023, Pirkanmaan rakenteellisen sosiaalityön työryhmässä keskustelut kääntyivät nopeasti kohti köyhyyden eriarvoisuutta rakentavaa ja yhteiskunnasta syrjäyttävää luonnetta. Työryhmään kuuluvat sosiaalihuollon ammattihenkilöt tunnistivat keskeisiksi eriarvoisuuteen ja syrjään jäämisen teemoiksi esimerkiksi kaikenikäisten asumissosiaaliset kriisit, palvelujen piiristä putoamisen heikon toimintakyvyn ja toisaalta palvelujärjestelmän kynnysten vuoksi, arkisten mahdollisuuksien puuttumisen, arjen työläyden, huolenpidon ja sosiaalisten suhteiden vaarantumisen.

Nuorisovaltuusto nosti keskeiseksi näkökulmaksi talouden ja osallisuuden välisen suhteen. Nuorisovaltuuston mukaan köyhyys vaikuttaa kokonaisvaltaisesti osallisuuteen ja saattaa johtaa esimerkiksi mahdollisuuksien epätasa-arvoisuuteen: nuorisovaltuustossa tunnistettiin, ettei esimerkiksi köyhyyttä kokevilla ole samanlaisia mahdollisuuksia elämässä kuin taloudellisesti vahvemmissa olosuhteissa elävillä.

Köyhyyteen liittyy myös sukupuolittuneita ilmiöitä, jotka johtuvat epätasa-arvosta sukupuolten välillä. Naisilla on suurempi köyhyysriski koko elämänkaarensa ajan, koska heidän tulonsa ovat miesten tuloja pienemmät, he työskentelevät todennäköisemmin matalapalkka-aloilla ja epävarmoissa ja / tai määräaikaissä työsuhhteissa ja pitävät hoivavelvoitteiden vuoksi urallaan taukoa. Tämä johtaa erityisesti ikääntyneiden naisten köyhyyteen. (EIGE 2016.) Naiset kantavat yleensä suuremman hoivavastuun lapsista ja ovat todennäköisemmin lasten pääasiallisia huoltajia erotilanteissa, mikä lisää heidän taloudellista taakkaansa, ja voi siksi johtaa köyhyyteen. Lapsen saaminen on taloudellinen riski, joka on naisille miehiä suurempi edellä mainituista syistä. Suomessa suurin osa naispuolisista tulonsiirtojen saajista on yksinhuoltajia, kun taas miehistä yksin asuvia (Tilastokeskus 2022). Tiukassa taloudellisessa tilanteessa selviytymisestä voi tulla oleellinen osa äitiyttä, mutta samalla se rajoittaa arjen mahdollisuuksia ja vie äidin voimavaroja, kun hän on samaan aikaan ainoa elättäjä ja lasten huoltaja (Krok 2009, 188).

Naiset tuottavat kunnollisuutta (respectability) ulkonäön ja äitiyden kautta. (Skeggs 1997) Tästä syystä naisilla on usein miehiä suuremmat ulkonäköpaineet, ja he voivat kokea köyhyyden ulkoisiin merkkeihin liittyvän stigman suurempana kuin miehet, minkä vuoksi naiset saattavat käyttää vähiä varojaan hankkiakseen ulkonäköä normien mukaisemmaksi tuovia hoitoja, tavaroita tai vaatteita. Naisten on myös hankittava säännöllisesti suhteellisen kalliita kuukautist tuotteita, minkä on tutkimuksissa todettu johtavan kuukautisköyhyyteen vähävaraisimmilla naisilla. Kuukautisköyhyys voi olla sitä, että köyhä nainen joutuu päättämään ostaako ruokaa vai kuukautist tuotteita. Mikäli valinta on ruoka, siteiden tai tamponien käyttöaika pidennetään tai käytetään kuukautissuojina improvisoituja korvikkeita, kuten vessapaperimyytyjä, mikä aiheuttaa tulehdusriskin.

Köyhyys asettaa naiset erityisen haavoittuvaan asemaan, esimerkiksi tilanteessa, jossa taloudelliset syyt estävät väkivaltaisesta suhteesta lähtemisen. Taloudellinen väkivalta on yksi naisiin kohdistuvan väkivallan muoto, joka voi aiheuttaa köyhyyttä. Heikko taloudellinen tilanne voi myös johtaa ihmiskauppaan tai vastikkeelliseen seksiin, jos nainen kokee, ettei hänellä ole muuta vaihtoehtoa elättää itsensä. Maahanmuuttajanaiset ovat tämän suhteen vielä heikommassa asemassa kielitaidon puutteellisuuden, palvelujärjestelmän osaamattomuuden ja seksityöhön liittyvän

lainsäädännön vuoksi, koska epäily kaupallisen seksin harjoittamisesta on karkotusperuste. Tämä lainsäädäntö voi johtaa siihen, että ihmiskaupan uhri ei uskalla turvautua viranomaisiin.

Köyhyyden mieserityisiä piirteitä on syrjään jääneiden miesten yliedustavuus naisiin nähden. Nämä miehet myös elävät naisia useammin kokonaan tulonsiirtojen varassa. Marginaaliin jäämiselle altistavat esimerkiksi koulutuksen keskeyttäminen, maahanmuuttajuus, mielenterveys- ja päihdeongelmat, yksinäisyys ja koulukiusaaminen (Paananen ym. 2019). Samoin pitkäaikaisasunnottomuus, kuten asunnottomuus yleisestikin, on miehillä valtakunnallisesti huomattavasti yleisempää kuin naisilla (Ara 2023⁷).

Sukupuolivähemmistöjen köyhyydestä ei vielä ole juurikaan tutkimustietoa. Vähemmistöasemaan liittyy kuitenkin tiettyjä köyhyyttä mahdollisesti aiheuttavia riskitekijöitä, kuten syrjintä työmarkkinoilla, korkeampi työttömyys, vähemmistöstressi ja mielenterveyden ongelmat. Vuonna 2020 tehdyn kyselyn mukaan transihmisten ja intersukupuolisten työttömyys oli noin kaksi kertaa muuta väestöä suurempaa ja epätyypillisiä työsuhteita oli paljon, sekä myös heidän koulutustasonsa on muuta väestöä alhaisempi. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat myös välttelevät pelon ja syrjintäkokemusten vuoksi miesvaltaisia aloja, koska näitä aloja pidetään erityisen syrjivinä, mikä voi johtaa naisvaltaisille matalapalkka-aloille hakeutumiseen. Sukupuolivähemmistöryhmistä transfeminiinit kokevat eniten syrjintää työmarkkinoilla. (Pakkanen 2023.)

Tässä sosiaalisessa raportissa päätimme viitata marginalisaatioon ennen kaikkea syrjään jäämisenä: tällä pyrimme viestimään osattomaksi ja yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisen yksilöstä itsestään riippumatonta luonnetta. Sen sijaan, että ajattelisimme marginaaliin jäämistä yksilön tekemien tuottamuksellisten valintojen seurauksena, ymmärrämme sen vahvasti yhteiskunnan rakenteellisiin tekijöihin

⁷ ARA:n asunnottomuusselvitys 2023 on luettavissa verkossa: [https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2023\(66463\)](https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2023(66463)). Haettu 2.4.2024.

ankkuroituvana ja eriarvoisuutta tuottavien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen käytäntöjen seurauksena.

Aikuissosiaalityöhön kontekstoituvassa tutkimuksessa on jäsennetty kulttuurisesti hyväksyttävän aikuiskansalaisuuden teemoja. Lähtökohtana on, että aikuiset rakentavat tietynlaisen oletusarvoisen kansalaisuuden, jossa tärkeää on olla kiinni tietynlaisissa yhteiskunnallisen osallisuuden paikoissa kuten työelämässä, politiikassa ja kulttuurissa. Ellei henkilö ole pystynyt syystä tai toisesta kiinnittymään näihin, tulee hän herkästi identifioitua syrjäytyneeksi (Marin 2001, 45; Juhila 2008, 90). Gerontologisen sosiaalityön sosiaalisessa raportissa (Pekkarinen 2023) sillattiin kulttuurisesti hyväksyttävää aikuiskansalaisuutta kohti ikääntyneisyyden teemoja. Raportin yhteydessä todettiin, että moraalisesti vaikeasti hyväksyttävät mallitarinaan soveltumattomat elämänpolut ja -tapahtumat (ks. Raitakari ym. 2022, 351), voivat rakentaa kulttuurisesti poikkeavaa ikääntyneisyyttä. Tällaisia moraalisesti hyväksyttäviä mallitarinoita on tunnistettavissa kaiken ikäisten elämänkuluista. Köyhyys on keskeisesti kaiken ikäisten elämänkulkuja rikkova ja näin kulttuurisesti poikkeavaa elämää tuottava, mikä käytännössä voi tarkoittaa yhteiskunnan marginaaleihin joutumista.

Sosiaalihuollon asiakkaina olleet henkilöt tunnistavat yksilöllistä vastuuta korostavat puhetavat ja myös uusintavat näitä itse. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen Kelan kuntoutuspalvelujen yhdyspinnoilla -hankkeessa kerätyssä aineistossa sosiaalityön taloudellista niukkuutta kokevat asettivat itsensä yhteiskunnallisesti ei-toivottuihin kategorioihin kuten ”rotiksi”, ”loisiksi” tai ”pummeiksi”, kuten seuraavassa otteessa (Hänninen ja Pekkarinen 2023, 33–34):

Sosiaalityöntekijä: Kuvaile sun taloudellista tilannettasi, minkälainen se on?

Asiakas: Mä olen tämmöinen köyhä Kela-pummi.

Sosiaalityöntekijä: Mitä se tarkoittaa?

Asiakas: Mä elän Kelan tuilla ja yritän keksiä itselleni jonkun koulupaikan, että pääsisi tässä elämässä eteenpäinkin, että ei tarvitsisi elää Kelan tuilla, että voisi tehdä asioita.

Sosiaalityöntekijä: Miksi sä sanot, että Kela-pummi?

Asiakas: Koska semmoinen mä olen [naurahtaa].

Sosiaalityöntekijä: Mistä semmoinen siis sun mielestä, tuntuuko susta, että siihen liittyy tällainen negatiivinen mielleyhtymä?

Asiakas: Kyllä todellakin, että mä olin siellä [paikkakunnalla] (pidessä), niin ensimmäisenä mun vanhat luokkalaiset kysyy, että teetkö sä vielä [haastateltavan nimi] mitään. Tai sitten kun mä sanoin, että kyllähän mä teen välillä jotain jv-hommia [järjestyksenvalvojahommia] esimerkiksi, keikkatöitä tai kyllä mä maksan veroja, kyllä mulla lähtee Kelan tuista veron, niin mutta ansaittua veroa maksatko, niin en valitettavasti.

Identifioitumisella tällaisiin vahvasti ei-toivottuihin kategorioihin voidaan ajatella olevan yhteys sekä itsekunnioituksen että -luottamuksen kysymyksiin. Arto Laitinen (2019) argumentoikin, että Axel Honnethin (1995) mukaan toisilta ihmisiltä saatava kunnioitus, arvostus ja välittäminen vaikuttavat keskeisesti itsekunnioitukseen, -arvostukseen ja -luottamukseen. Olisi tärkeää, että yhteiskunnallisen keskusteluilmapiirin ollessa hyvin polarisoitunut voisimme kuitenkin hyvinvointialueen käytännöissä vahvistaa kunnioitusta hyvinvointialueen asukkaisiin (ihmis) oikeuksiensa haltijoina ja jakamatonta ihmisarvoa nauttivina, osoittaa arvostusta yksilöllisille ja ainutkertaisille elämäntilanteille ja ilmaista välittämistä kunnioittavina kohtaamisina.

Kysymys erityistä tukea tarvitsevista asiakkaista ja heidän tunnistamisestaan on kansallisesti varsin ajankohtainen. Lainsäätäjällä lähtökohtana erityisen tuen tarpeen määrittelyissä ovatkin olleet asiakkaan mahdollisuudet hakea, saada ja vastaanottaa tuen tarpeisiinsa vastaavia palveluja, ja siten turvata haavoittuvimpien riittävän tuen ja tarvittavien palvelujen saaminen. Köyhyydellä todettiin rakenteellisen sosiaalityön työryhmän työskentelyssä jo hyvin alkuvaiheessa olevan yhteys erityisen tuen tarpeen rakentumiseen sekä olosuhteena että tarpeena: se hankaloittaa ja pahimmillaan estää asioinnin sosiaali- ja terveydenhuollossa, syventää terveyseroja,

aiheuttaa syrjään jäämistä ja sosiaalista osattomuutta sekä lisää raskaiden ja viimesijaisten palvelujen tarvetta vaikeuttamalla vaativia olosuhteita entisestään.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä erityisen tuen tarpeen on tunnustettu liittyvän henkilön kykyyn tai mahdollisuuksiin myötävaikuttaa palvelujen saamiseen, mikä saattaa konkretisoitua esimerkiksi hankaluutena saapua ajanvarauksille tai käyttäytymiseen liittyvinä haasteina (EOAK 1528/2022). Erityisen tuen tarpeen ja siihen liittyvien erityisten toimintavelvollisuuksien säätäminen osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntöä voidaankin tulkita liittyvän siihen, että palvelujärjestelmämme sellaisenaan ei ole saavutettava kaikille.

Näin ollen erityisen tuen tarpeeseen liittyvät aktiiviset toimintavelvoitteet ovat omalta osaltaan reaktio palvelujärjestelmässämme havaittuihin puutteisiin sen ohella, että erityisen tuen tarpeen määrittely ohjaa merkittävällä tavalla sosiaalihuoltoon liittyvää resurssienjakoa. Siten siis erityisen tuen tarpeessa on kyse paitsi komplekseista olosuhteista, myös tuen tarpeista, joihin on syystä tai toisesta hankalaa vastata (Kinni ja Tiilikainen 2024).

4.4 Sosiaalinen turvallisuus, terveys ja toimijuus

Vaikka yleistäen voidaan sanoa, että Suomessa kaikilla ihmisillä on yhtäläinen oikeus ravintoon, terveyteen, asumiseen, liikkumiseen, ihmissuhteisiin, itsemääräämiseen ja sosiaaliseen osallisuuteen, tiedämme, ettei näin ole käytännössä. Hyvinvoinnin yksi keskeisimmistä osa-alueista, terveys, jakautuu hyvin eriarvoisesti. Todellisuudessa rikkaat saavat parempaa hoitoa kuin köyhät jopa pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa. Tuloerojen kasvu lisää myös terveyserojen kasvua. Tätä eivät selitä yksilön henkilökohtaiset terveystottumukset, vaan mahdollisuudet hyödyntää erilaisia resursseja. (Vehmas 2014, 84.)

Suomi käyttää terveydenhuoltoon rahaa vähemmän kuin EU-maat keskimäärin. Asiakasmaksujen osuus terveysterveyspalveluiden rahoituksesta on suurempi kuin muualla. Suomessa ihmisillä on

monia Länsi-Euroopan maita enemmän tyydyttämättömiä terveys- ja hammashoidon palvelutarpeita. (Suomen köyhyysraportti 2023, 20)

Vaikka terveysongelmat indikoivat yksilön työttömyyttä, työttömyys myös itsessään heikentää terveyttä, mikä on osoitettavissa usein tutkimuksin (ks. esim. Heikkinen 2016, 35–36). Erityisesti pitkittynyt työttömyys heikentää koettua terveyttä. Sosioekonomiset terveyserot liittyvät myös matalaan yhteiskunnalliseen asemaan, kuten koulutustasoon. Hyvinvointivaltion perusideana olleet tavoitteet tasata syntyperään liittyviä eroja eivät näytä tutkimusten valossa toteutuneen 2020-luvun Suomessakaan. Terveyserot voivat kasvaa terveyskuiluiksi silloin, kun henkilön elämässä on useita kasautuneita olosuhteita, kuten pitkäaikaistyöttömyys, köyhyys, vähäiset sosiaaliset turvaverkot ja osattomuus palveluista. Vaikka suomalaisten terveydentila on kohentunut viime vuosikymmenten aikana yleisesti, sosioekonomiset terveyserot ovat jopa kasvaneet, ja esimerkiksi pitkäaikaissairaudet ovat alimmissa sosioekonomisissa ryhmissä jopa 50 % yleisempiä kuin ylimmissä ryhmissä. (Mt, 38.)

Sosiaalinen kannattelu, eli sosiaaliset turvaverkot, yhteisöt, läheiset sekä henkilön kokema elämän mielekkyys ja taloudellinen turva ovat keskeisiä työ- ja toimintakyvyn säilymisen kannalta. (Heikkinen 2016, 43–44.) Mitä turvallisemmaksi henkilö kokee oman taloudellisen tilanteensa, sitä enemmän hänellä on voimavaroja pitää huolta terveydestään ja toimintakyvystään. Puolestaan mitä enemmän stressiä ja ahdistusta taloustilanne tuottaa, sitä vähemmän jää voimavaroja terveydestä huolehtimiseen. Vaikka syy-seuraussuhde on looginen ja ilmiselvä, väestötasoiset toimet terveyserojen kaventamiseksi ovat jääneet riittämättömiksi.

2010-luvusta lähtien yhteiskunnallinen diskurssi on muuttunut yhä enemmän yksilöitä vastuuttavaksi ja syyllistävämmäksi myös terveyteen ja sairastumiseen liittyvissä asioissa (ks. esim. Valkendroff 2014), vaikka tutkimuksista tiedetään, että yksilöiden terveys on sidoksissa sosioekonomisiin tekijöihin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin (ks. esim. Laaksonen ja Silventoinen 2011). Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on sekä kuntien että hyvinvointialueiden lakisääteinen tehtävä. Tämä yhteinen tehtävä voisi parhaimmillaan valjastaa julkiset toimijat kehittämään yhdessä konkreettisia toimia, joilla terveyskuiluja saadaan kurottua umpeen.

Aikuissosiaalityön asiakasraadin mukaan köyhyys vaikuttaa monin tavoin terveyteen, koettuun taloudelliseen turvallisuuteen ja toimijuuteen. Asiakasraati kuvaa asiaa seuraavasti:

Köyhyys aiheuttaa hyvinvoinnin eriarvoisuutta, koska terveelliset ruokavalinnat maksavat enemmän ja epäterveellinen, prosessoitu ja runsasenerginen ruoka on halvempaa. Taloudellisen niukkuuden ja turvattomuuden vuoksi lastenhankinta voi viivästyä tai jäädä kokonaan tekemättä. Asunnottomuus on äärimmäinen köyhyyden muoto ja se vähentää perustavanlaatuisesti ihmisen kokemusta turvallisuudesta. Sairastuessa voi jättää menemättä lääkäriin tai jättää lääkkeitä hankkimatta. Lääkkeitä myös myydään sosiaalisen median alustoilla, jotta saadaan rahaa peruselämiseen. Tietyntyyppiset yhteiskunnalliset ratkaisut ovat lisänneet työssäkäyvän keskiluokan hyvinvointia, kuten työterveyshuolto ja työsuhte-etuudet liikunta- ja kulttuuripalveluihin. Ilman työtä jää väistämättä syrjään tietyistä eduista.

Vammaisneuvoston kommenttipyyntöön vastannut henkilö kuvaa ilmiötä, jossa lääkehoitoa joudutaan rahattomuuden vuoksi laiminlyömään:

Lääkkeistä säästäminen joka ikäryhmissä, puolitetaan tai jätetään väliin, vaikka tarvittaisiin.

Neljän potilasjärjestön toteuttaman selvityksen⁸ mukaan erityisesti pitkäaikaissairaudet ovat suuri taloudellinen rasite puolelle sairastavista. Melko tai erittäin suureksi rasitteeksi sairauskulut koki kuusi vuotta sitten toteutetun vastaavan selvityksen mukaan kolmannes. Selvityksen mukaan kuluja aiheuttivat erityisesti lääkkeet, mutta myös asiakasmaksut, matkat, hoitotarvikkeet ja välineet. Selvityksen mukaan esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen vuoksi 38 % on siirtänyt menemistä sosiaali- ja terveydenhuoltoon, 38 % jättänyt ostamatta muita välttämättömiä hankintoja ja 23 % on jättänyt menemättä sosiaali- ja terveydenhuoltoon.

Lasten, nuorten ja perheiden palveluiden rake-tiimin mukaan perheissä vanhemmat jättävät herkästi oman terveyden- ja sairaanhoitonsa hankkimatta voidakseen kustantaa lapsen tarvitseman hoidon. Jos vanhempi esimerkiksi keskeyttää oman psykoterapiansa voidakseen maksaa lapsen psykoterapian omavastuuosuudet, se voi tarkoittaa vanhemman omien voimavarojen ja toipumisen heikentymistä. Tällä on vaikutusta siihen, miten vanhempi jaksaa tukea lasta ja huolehtia hänestä. Jos vanhempi ei pysty taloudellisten syiden takia hoitamaan somaattisia sairauksiaan, vanhemman toimintakyky ja jopa henki voi olla vaarassa, mikä aiheuttaa lapsen näkökulmasta paljon huolta, turvattomuutta ja myös puutteita huolenpidossa.

Lastenkaan sairaalahoito ei ole maksutonta, vaan siinä on käytössä maksukatto. Esimerkiksi viiden päivän sairaalahoito nielurisaleikkauksen yhteydessä maksaa asiakkaalle noin 700 euroa. Jos perhe elää niin sanotussa köyhyysloukussa juuri toimeentulotukioikeuden yläpuolella, yllättävät sairastumisesta johtuvat maksut sekoittavat perheen taloustilanteen kuukausiksi tai jopa pitemmäksi ajaksi. TALTU-kokemusasiantuntijoiden mukaan näissä tilanteissa puhutaankin usein työssäkäyvistä, pienituloisista perheistä, jotka eivät ole säännöllisesti toimeentulotuen piirissä. Yllättävien kustannusten kattamiseksi ruuasta säästäminen on yleensä ainoa keino kattaa terveydenhuoltokustannukset. Vanhemmat eivät välttämättä pysty tahdostaan huolimatta tukemaan lasta, ja kaikki yllättävät menot ja

⁸ <https://www.epressi.com/tiedotteet/terveys/halyttava-tulos-jarjestokyselyssa-pitkaaikaissairaiden-taloudellinen-tilanne-heikentynyt.html>

tapahtumat lisäävät perheen kuormitusta. On myös mahdollista, ettei nuori uskalla ottaa vastaan oman hyvinvointinsa kannalta kriittisiä tukitoimia niiden aiheuttaman taloudellisen stressin vuoksi.

Sairaalapalvelujen rake-tiimi pohti muun muassa asiakasmaksuihin liittyviä haasteita. Pitkäaikaisessa laitoshoidossa (yli kolme kuukautta kestävä hoito) olevilta peritään joka kuukausi hoitomaksuna 85 % tuloista siten, että potilaalle jäävän käyttövaran on oltava vähintään 115 euroa. Esimerkiksi pientä eläkettä saavan kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että käyttövaraa jää kuukausittain psykiatrisessa pitkäaikaishoidossa 115 euroa, ja hoito voi kestää jopa useita vuosia tahdosta riippumatta.⁹

Osa sairaalasta kotiutuvista potilaista tarvitsee ympärivuorokautista asumispalvelua, josta peritään asiakasmaksu tulojen mukaan. Käyttövaran suuruutta asiakasmaksujen jälkeen on mahdotonta arvioida ennen kuin asiakasmaksuista tehdään päätös, mutta päätös tehdään usein vasta viikkoja tai kuukausia muuton jälkeen eivätkä asukkaat aina osaa varautua suuriin laskuihin. Asiakasmaksut ja sen jälkeinen pieni käyttöraha on monelle kynnykskysymys asumisyksikköön muuttamisessa, vaikka tuen tarve olisi ilmeinen. Lisäksi monessa ympärivuorokautisessa asumispalvelussa on pakko ottaa täysi ateriapaketti, josta tulee lisäkustannuksia. Ateriapaketin hankkimisen lisäksi asukkailla ei useinkaan ole taloudellista mahdollisuutta ostaa ja tehdä itsenäisesti ruokaa, vaikka toimintakyky joillakin siihen riittäisikin.

4.5 Työikäisten köyhyys

Jo ennen keväällä 2024 toteutettavia sosiaaliturvan leikkauksia sosiaalihuollon ammattihenkilöiden mukaan sosiaaliturvajärjestelmämme ensisijaiset etuudet eivät riittäneet turvaamaan inhimillisen elämän perusedellytyksiä. Pitkäaikainen

⁹ Tämä raha ei usealla potilaalla riitä edes kuukauden tupakoihin. Käytännössä tähän maksuun ei ole mahdollista saada alennusta, vaikka potilas olisi esimerkiksi muuttamassa asumisyksikköön ja hänen täytyisi hankkia uusia huonekaluja. Tällöin hankintoihin on haettava viimesijaista toimeentulotukea. Kohtuuton on myös tilanne, jossa potilaalle täytyy hakea lääkärinlausuntoa vaativia etuuksia, ja pienestä käyttövarasta täytyy maksaa myös lääkärinpalkkio (noin 16–24 euroa), jota ei huomioida menona laskelmassa ja käyttövara siis pienenee entuudestaan.

toimeentulotukiasiakkuus tarkoittaa monen kohdalla sitä, ettei ole mahdollisuutta varautua yllättäviin menoihin. Sosiaaliturvan matalan tason lisäksi ammattilaisten mukaan suurena ongelmana näyttäytyy myös se, että palvelujärjestelmämme edellyttää avun tarvitsijoiden hakeutumista oma-aloitteisesti avun piiriin heidän toimintakyvystään riippumatta. Palvelujärjestelmän monimutkaisuus aiheuttaa sen, että ruoka-apuun turvautuminen näyttäytyy helpompana vaihtoehtona kuin esimerkiksi toimeentulotuen hakeminen.

Toimeentulotuen saaminen voi vaikuttaa epävarmalta tai rahasummana vähäiseltä, mikä tekee byrokraattisesta prosessista ei-houkuttelevan. Pitkäaikainen eläminen ruoka-avun varassa voi kuitenkin altistaa henkilön heikkolaatuiselle ravitsemukselle, puhumattakaan siitä, ettei henkilöllä tällöin ole juuri varaa valita sitä, mitä hän syö milloinkin, vaan hän on avustusruuan varassa. Herääkin kysymys: onko köyhillä ihmisillä tosiasiallisia mahdollisuuksia tehdä valintoja elämässään vai joudutaanko tyytymään siihen, mitä annetaan? Sillä, että henkilö joutuu turvautumaan jatkuvasti siihen ravintoon, mitä ruokajaossa hänelle annetaan, on myös symbolinen ulottuvuus hänen asemastaan yhteiskunnassa. Millaisia rooleja ja positioita köyhä ihminen voi ottaa ja mihin hänet asetetaan yhteiskunnassa?

Työikäisten sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen ammattihenkilöiltä kerättyjen näkemysten mukaan:

Köyhyys vaikuttaa laajasti ja monin tavoin sosiaalityön asiakkaiden elämään. Se vaikuttaa, paitsi aineellisen puutteen, myös toimintamahdollisuuksien, alhaisemman terveyden, sosiaalisen elämän kaventumisen ja eristäytymisen sekä liikkumisen rajoittumisen kautta. Kun henkilön resurssit menevät perusarjesta selviytymiseen, elämä muuttuu näköalattomaksi. Se ilmenee vaikeutena asettaa tavoitteita, koska ei näe tulevaisuudessa olevan mahdollisuuksia parempaan. Köyhyys lisää ahdistuneisuutta ja mielenterveysongelmia. Köyhyys näyttäytyy myös syvänä häpeänä

ja leimautumisen kokemuksena, kun ei ole varaa välttämättä edes arjen perusasioihin.

Työttömyys tai työstä pois oleminen ei mielentilana näyttäytykään joutilaisuutena ja vapautena käyttää aikaansa miten haluaa, vaan toivottomuutena, josta ei synny luovuutta tai muuta toimijuutta. Konkreettisesti köyhyys näkyy sosiaalityön asiakkaiden arjessa monella elämänalueella: vaatetuksessa (aina samat vaatteet, vaatteet rikki, ei säänmukaista vaatetusta); kodissa (ei sänkyä, huonekalut ja kodin tavarat todella huonokuntoisia); (toisaalta koti näyttäytyy myös paikkana, jossa suurin osa ajasta vietetään ja se muodostuu siksi erittäin tärkeäksi paikaksi, ja sitä on laitettu mahdollisuuksien mukaan viihtyisäksi).

Sosiaalityön avun piiriin pääsemisessä saavutettavuuden näkökulmat nousevat keskeisiksi. Jotta sote-keskukseen pääsee, tulee olla rahaa liikkumiseen joko omalla autolla tai joukkoliikenteellä. Toisaalta sosiaalihuolto voi näyttäytyä niin byrokraattisena, ettei sen kynnysten yli nouseminen vaikuta mahdolliselta. Kynnyksiä voi madaltaa viemällä sosiaalihuoltoa lähemmäksi ihmisten elinympäristöä: liikkuen koteihin tai matalan kynnyksen kohtaamispaikkoihin. Toimistossa tehtävä sosiaalityö on osoittautunut saavuttamattomaksi heille, joilla sosiaalityön tarve on usein suurin (ks. esim. Perkiö ja Nurmiraanta 2023).

Henkilön alentunut toimintakyky tai asioinnin kynnykset estävät hakeutumasta viimesijaisen avun piiriin. Tämä voi johtaa yhteiskunnan polarisoitumiseen ja useiden kerrosten yhteiskuntaan, jossa virallinen auttamisjärjestelmä on tavoitettavissa heille, joiden toimintakyky riittää ja sopii järjestelmään, ja epävirallinen auttamisjärjestelmä (kuten järjestöt ja ns. naapuriapu) heille, jotka eivät eri syistä yllä virallisen järjestelmän piiriin. Tällöin köyhyys muuttuu kysymykseksi ihmisarvosta: kenelle kaikille ihmis- ja perusoikeudet on tarkoitettu ja mitä ihmiseltä edellytetään, jotta hän ansaitsee tulla autetuksi?

Keskuskaupungissa Tampereella ja seutukunnissa köyhyys näyttäytyy osin erilaisena kuin pienemmissä kunnissa ja Pirkanmaan reuna-alueilla. Tampereella korostuu asunnottomuus äärimmäisenä köyhyyden muotona. Reuna-alueilla edullisia asuntoja on hyvin saatavilla, mutta asuntojen kunto ja asuttavuus voivat olla heikkoja.

Liikkuminen ilman omaa autoa on usein mahdotonta, jos julkista liikennettä ei ole järjestetty. Tällöin ei ole itsestään selvää, että ihmisellä olisi rahaa saapua terveysasemalle ja sote-pisteelle hoitamaan terveysasioitaan tai muuten asioimaan. Muuttaminen edullisempaan asuntoon eri alueelle voi tarkoittaa isoa muutosta arjen turvaverkoissa. Lapsiperheiden osalta tämä voi vaikuttaa keskeisesti tukiverkoston ja vertaissuhteisiin.

Mänttä-Vilppulassa erityispiirteenä näyttäytyy Vilppulan vankilan läheisyys. Kuntaan voidaan muuttaa vankilasta vapauduttua edullisen asumisen perässä ilman sosiaalista verkostoa. Alueelta puuttuvat useat sellaiset palvelut, joita suuremmissa kaupungeissa on saatavilla. Asuinalueilta ei välttämättä löydy kannattelevia yhteisöjä, järjestöjen yhteistyötä tai ryhmämuotoista sosiaalista kuntoutusta, joihin kiinnittyä sosiaalisesti. Tällöin syrjään jääminen voi olla hyvin konkreettista, monista asioista vaille jäämistä, mikä liittyy siihen, millaisia vaihtoehtoja kukin voi asumisensa suhteen tehdä. Asiakkaat kohtaavat syrjintää asuntomarkkinoilla, kun vuokrataloyhtiöt eivät ota sosiaalipalvelujen asiakkaita asukkaiksi. Tämä johtaa siihen, että sosiaalihuollon asiakkaat asuvat huonokuntoisissa, yksityisomisteisissa vuokra-asunnoissa.

Myös valikoimat eri kaupoissa ovat vähäiset, erityisesti, kun rahaa on niukasti. Ruoka-apua ei ole tarjolla monissakaan reuna-alueiden kunnista. Sosiaalihuollon asiakkaat ovatkin kertoneet joutuvansa joskus varastamaan ruokaa. Sosiaalihuollon ammattilaisten mukaan ratkaisuksi tarvitaan vahvaa poliittista tahtoa alueellisen eriarvoisuuden kitkemiseksi. Tämä tarkoittaa myös alueellista resurssointia Pirkanmaan hyvinvointialueella esimerkiksi liikkuvien palvelujen muodossa. Ratkaisuksi nähtiin myös yhteistyö vuokrataloyhtiöiden kanssa ja asumissosiaalinen työ.

4.6 Maahan muuttaneiden köyhyys

Pakolaistaustaisilla henkilöillä voi olla sellaisia erityisiä tilanteita ja olosuhteita, jotka vaikeuttavat entisestään taloudellisia toimintamahdollisuuksia ja keinoja päästä eroon köyhyydestä. Heillä saattaa olla perheenyhdistämisen ja pakomatkan aiheuttamaa velkaantuneisuutta, jota ei huomioida esimerkiksi toimeentulotuessa. Summat saattavat olla huomattavia ja aiheuttavat kohtuuttomia tilanteita. Pakolaisuuteen liittyy myös usein traumatisoivia elämäntapahtumia, jotka vaikuttavat henkilöiden

toimintakykyyn ja mahdollisuuksiin selviytyä arjen velvollisuuksista. Lisäksi mahdollisuudet integroitua suomalaiseen työelämään ovat joskus vähäiset, koska esimerkiksi kieli-, luku- ja kirjoitustaidottomuus vaikeuttavat töihin pääsyä. Lisäksi työelämässä on edelleen paljon rasismia. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen syrjintäraportin (2022) mukaan maahan muuttaneista 26 % oli kokenut syrjintää työelämässä kuluneen vuoden aikana, kun koko väestössä luku oli 14 %. Afrikkalaistaustaisista miehistä peräti 46 prosenttia oli kokenut syrjintää työelämässä. Myös maahanmuuttajuus on itsessään tunnistettu syrjään jäämisen riskitekijäksi (ks. esim. Paananen ym. 2019).

Edelleen Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen rekisteritutkimuksessa (2023) havaittiin, että vaikka ulkomaalaistaustaisten lasten köyhyys on vähentynyt, heidän osuutensa kaikista köyhistä lapsista on lisääntynyt. Tutkimuksen mukaan kaikista Suomessa asuvista ulkomailla syntyneistä ulkomaalaistaustaisista lapsista 55 prosenttia eli köyhyysriskissä olevassa asutokunnassa vuonna 2006, kun vastaava osuus vuonna 2019 oli 44 prosenttia. Ulkomaalaistaustaisten lasten osuus kaikista köyhistä lapsista on kuitenkin kasvanut. Köyhyysriskissä olevista lapsista 12 prosenttia oli ulkomaalaistaustaisia vuonna 2006, mutta vuonna 2019 vastaava luku oli jo 27 prosenttia. Erityisen korkeassa köyhyysriskissä Suomessa ovat Afrikassa sekä Lähi-idässä syntyneet lapset, mutta myös Suomessa syntyneiden ulkomaalaistaustaisten lasten köyhyysriski on yli kolminkertainen verrattuna suomalaistaustaisiin lapsiin. Kaikilla hyvinvointialueilla köyhyysriskissä olevien ulkomaalaistaustaisten lasten osuus on huomattavasti korkeampi kuin ulkomaalaistaustaisten lasten osuus alueen samanikäisessä väestössä yleisesti.

Pakolaisena maahan tulleista moni asiakas on väärän sosiaalietuuden piirissä, koska esimerkiksi työkyvyttömyyden syitä on usein vaikea diagnosoida kielitaidottomuudesta tai traumasta johtuen. Sosiaaliturvajärjestelmässä on joitakin rakenteellisia seikkoja, jotka lisäävät pakolaistaustaisten köyhyyttä. Esimerkiksi eläke-etuuksiin, yli 16-vuotiaan vammaistukeen syntyy oikeus vasta, kun maassa on oleskeltu vähintään oltuaan kolme vuotta. Köyhyyteen altistavia tekijöitä voi kasautua korostuneesti pakolaisperheisiin (matala koulutusaste, alentunut terveydentila, työttömyys ja työelämän rasismi sekä yksinhuoltajuus).

Suomessa maahan muuttaneiden kokemus terveysten palvelujen saatavuudesta poikkeaa kantaväestöstä. THL:n raportin (2023) mukaan joka kolmas maahan muuttanut koki, ettei ole saanut riittävästi lääkärin vastaanottopalveluja tarpeeseensa nähden kuluneen vuoden aikana, ja tilanne oli heikentynyt selvästi vuoteen 2018 verrattuna. Saman raportin mukaan psyykkinen kuormittuneisuus oli selvästi yleisempää maahan muuttaneissa väestössä koko väestöön verrattuna. Koettu terveydentila vaikuttaa henkilön kokemaan työkykyyn ja mahdollisuuksiin työllistyä, joten maahan muuttaneen asema työnhakijana voi olla jo lähtökohtaisesti eriarvoinen kantaväestöön nähden.

Köyhyyteen altistavien tekijöiden kasautumisella on pakolaistyön tiimin ammattilaisten mukaan seuraavia yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä vaikutuksia: lasten harrastusten puute, kokemus syrjään jäämisestä, osattomuus, radikalisoituminen ja köyhyyden ylisukupolvisuus. Erityisyyttä aiheuttaa myös se, että maahanmuuttajaperheiltä puuttuvat sosiaalisten tukiverkoston epäviralliset taloudelliset puskurit, kuten isovanhemmat, jotka voisivat tukea myös taloudellisesti lapsiperhettä (lasten) menoissa.

Köyhyyteen altistavia rakenteellisia seikkoja ovat myös ne olosuhteet, joissa turvapaikanhakijana maahan tulleet voivat oleskella jopa vuosia.

Vastaanottokeskukset lapsen kasvuympäristönä voivat jo itsessään altistaa psyykkiselle kuormittumiselle. Tuoreen väitöstutkimuksen (Parviainen 2023) mukaan vastaanottokeskuksissa oleskelevilla, turvapaikkaa hakevilla lapsilla oli vanhempien arvion mukaan paljon psykiatrisia oireita. Tutkimuksen mukaan koulussa emotionaalinen kiinnittyminen oli heikompaa ulkomaalais- kuin suomalaistaustaisilla. Pitkittynyt turvapaikkaprosessi ja siihen liittyvät olosuhteet heikentävät edellytyksiä siihen kasvuun ja kehitykseen, johon jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla oikeus, ja jotta jokaisella olisi yhdenvertaiset mahdollisuudet pärjätä ja elää mahdollisimman hyvää elämää Suomessa.

Maahan muuttaneilla on usein kantaväestöä vähäisempi tuntemus palvelujärjestelmästä. He eivät aina osaa tai tiedä mahdollisuuksistaan ja oikeuksistaan hakea harkinnanvaraista toimeentulotukea vaikkapa lasten harrastusmenoihin, he eivät tunne tai osaa ilmoittautua ilmaisiin harrastus- ja vapaa-

ajanviettomahdollisuuksiin tai heillä ei ole mahdollisuuksia kulkea harrastuspaikkoihin. Osallistumisen esteitä tulisi poistaa, johtuivat ne sitten syrjinnästä ja rasismista, kielitaidottomuudesta, luku- ja kirjoitustaidottomuudesta, heikoista it-taidoista tai muista ihmisiä syrjäyttävistä tekijöistä. Pakolaistyön tiimin ammattilaiset näkevät yhtenä ratkaisuna myös erilaiset kohtaamispaikat ja yhteisökeskukset, joissa tehdään arvokasta ja monipuolista työtä myös maahan muuttaneiden parissa.

4.7 Lapsen oikeudet ja lapsiperheköyhyys

Itla¹⁰ määrittelee lapsiperheköyhyyden kolmen mittarin kautta, jotka ovat 1) pienet tulot, 2) toimeentulotuen saanti ja 3) koettu toimeentulovaikeus.

Lapsiperheköyhyydellä on tunnistettu olevan monia, kauaskantoisia vaikutuksia elämäntapahtumiin. Lapsiperheköyhyys altistaa ja aiheuttaa materiaalista puutetta, toimintamahdollisuuksien kaventumista, terveyden ja mielenterveyden heikkenemistä ja syrjäytymistä sekä muita ylisukupolvisia seurauksia (Vinberg 2023). Suomessa yli 120 000 lasta elää köyhyydessä.¹¹

Lapsiperheiden toimeentulovaikkeuksien taustatekijöistä on tutkimusten mukaan tunnistettavissa elämäntapahtumia, jotka lisäävät toimeentulovaikkeuksien riskiä ja turvautumista toimeentulotukeen. Vanhemman sairastuminen, vanhemman työttömyys ja vanhempien ero ovat kaikki perheeseen kokonaisvaltaisesti vaikuttavia elämäntapahtumia, ja niillä on yhteys perheen taloudelliseen tilanteeseen. (STM 2022.) Lapsiperheköyhyyden ehkäisemisen näkökulmasta nämä elämäntapahtumat tulisi huomioida myös lapsiperheille suunnattavan tuen näkökulmasta.

TALTU-hankkeen kokemusasiantuntija huomautti, että kotona tai muuten lähipiirissä epävirallista hoivatyötä tekevät saattavat päätyä pitkäaikaiseen toimeentulotukiasiakkuuteen, etenkin, jos perheessä on lapsia. Heissä on perheitä, jossa on paljon tukea tai ohjausta tarvitsevia lapsia, jotka eivät esimerkiksi pysty

¹⁰ Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiö

¹¹ Vuonna 2019 noin 14 % suomalaisista lapsista määriteltiin köyhiksi. Vuonna 2021 noin 10 prosenttia lapsista asui toimeentulotukea saavassa kotitaloudessa. (STM 2022, 16.)

käymään koulua kuin muutaman tunnin päivässä. Yleensä lapsella tällöin on myös tuen tarvetta niin, ettei hän voi olla valvomatta kotona. Käytännössä vanhemman on siis oltava kotona lapsen kanssa. Pirkanmaan hyvinvointialue on muuttanut omaishoidon tuen kriteereitä siten, että omaishoidon tukea ei saa oman lapsen hoitamisesta, mikäli tällä on vain ohjauksen ja valvonnan tarvetta, mutta ei hoidollisia tarpeita. Tästä syystä monet neuroerityisyyttä kokevat perheet tai perheet, joissa on vaikeasti mielenterveydellä oireileva lapsi tai nuori, eivät enää saa omaishoidon tukea. Kuitenkin perheen olosuhteiden kannalta on välttämätöntä ja yhteiskunnallisesti perusteltua, että vanhempi on kotona. Näissä tilanteissa esimerkiksi työssäkäynti kodin ulkopuolella voisi aiheuttaa massiivista palvelutarvetta muille perheenjäsenille kodin ulkopuolella.

Perheen tilannetta olisi tarkasteltava kokonaisuutena, tuen ja talouden näkökulmat huomioon ottaen. Sosiaali- ja terveysministeriön (2022) toimintasuunnitelmassa köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi todetaan, että vanhempien nostamisella pois köyhyydestä ehkäistään lasten köyhyys- ja syrjäytymisriskiä. Tämä tarkoittaa muun muassa perheen kokonaistilanteen, myös taloustilanteen, huomioimista tukitoimien suunnittelussa.

Lanupen rake-tiimi on laatinut kuvitteellisia, mutta todellisia asiakastilanteita jäljitteleviä tapauskuvauksia, joita käytetään raportin argumentaation tukena. Seuraavassa kuvataan sosiaaliturvaetuksien rakenteellisia epäkohtia:

Vinjetti: Perheen vanhemmista toinen on työkyvyttömyyseläkkeellä, ja toinen menetti pienyrittäjänä elinkeinon harjoittamismahdollisuutensa koronapandemian vuoksi, mistä taas aiheutui hänelle mielenterveysongelmia. Tilanne aiheutti pitkäaikaisen toimeentulotuen tarpeen. Perheen alaikäinen nuori tekee säännöllisesti työtä saadakseen rahaa, jolla voi kustantaa harrastuksensa ja muita vapaa-ajan kuluja (nuoren iänmukaista kehitystä ja osallisuutta tukevaa toimintaa), joita vanhemmilla ei ole varaa hänelle tarjota. Nuoren säännöllinen palkkatulo on noin 150 euroa kuukausitasolla. Koska nuoren tulot ovat Kelan kriteereiden

mukaan ”vähäistä suurempia (50 euroa ylittäviä) ja säännöllisiä”, ne huomioidaan perheen toimeentulotuessa tulona 50 euroa ylittävältä osuudelta. Kelan mukaan ”lapsen tulot huomioidaan enintään hänen perusosansa ja hänen muiden perusmenojensa suuruusina”. Käytännössä siis vähävaraisten perheen alaikäiset lapset joutuvat osallistumaan omaan ja perheensä elatukseensa, jos käyvät koulun ohella töissä. Ei-toimeentulotukea saavien perheiden töissä käyvät lapset taas saavat palkkarahansa kokonaan omaan käyttöönsä vanhempien kyetessä huolehtimaan elatuksesta, harrastusmaksuista ja vapaa-ajanviettoon tarkoitettusta taskurahasta.

Tilanne on vähävaraisten perheiden lasten oikeuksien, tasa-arvon ja osallisuuden näkökulmasta kestämaton. Se lisää ulkopuolisuuden, epätasa-arvon ja epäreilouden kokemusta, mikä voi johtaa motivaation ja yritteliäisyyden hiipumiseen ja syrjäytymiskehitykseen. Laajemmasta yhteiskunnallisesta näkökulmasta tilanne vahvistaa ylisukupolvista syrjäytymistä ja pahimmassa tapauksessa lisää vähitellen segregaaion kautta yhteiskunnan sisäisen turvallisuuden murenemista.

TALTU-hankkeen kokemusasiantuntijoiden mukaan lapsen näkökulmasta on huomioitava lasten lojaalisuus ja vapaaehtoinen vastuunkanto perheen tilanteesta. Lapsen stressi perheen selviytymisestä on kertautuva asia, joka vaikuttaa kokonaisvaltaisesti lapsen hyvinvointiin (ks. esim. Bradshaw ym. 2011). Huoli perheen tilanteesta voi heijastua lapsen vertaissuhteisiin, joissa hän voi joutua piilottelemaan tai selittelemään perheen tilannetta.

Hankkeen kokemusasiantuntija nosti esiin myös vastikään täysi-ikäistyneiden nuorten tulot suhteessa perheen etuuksiin: Etenkin 18-vuotias kotona asuva nuori saattaa pienentää muun perheen tulotasoa merkittävästi, jos hän käy töissä. Tämä on kokemusasiantuntijan mukaan keskeinen ylisukupolvista huono-osaisuutta ruokkiva asia, koska vähävaraiset, toimeentulotukea ja/tai asumistukea saavat perheet voivat joutua tilanteeseen, että on valittava merkittävän tulotason pienenemisen, itsenäistyvän nuoren pois kotoa muuttamisen tai nuoren omien palkkatulojen käyttämisen perheen elatukseen välillä.

Kaikki nuoret eivät halua, eivätkä ole valmiita itsenäistymään vielä 18-vuotiaina. Liian varhainen pakotettu itsenäistyminen aiheuttaa voi aiheuttaa pitkäkestoisia seurauksia nuoren toimintakykyyn ja itseluottamukseen. Omien tulojen käyttäminen perheen asumiseen tai elatukseen taas aiheuttaa sitä, että nuoren voi olla vaikea motivoitua työssä käymiseen, jos hän ei hyödy tienaamistaan rahoista. Tämä taas aiheuttaa sitä, että ne nuoret, jotka saavat kokemusta työelämästä, saavat sekä itsevarmuutta työelämään, että myöskin etulyöntiaseman työpaikkoja seuraavia haettaessa. Jos taas nuori pitää tienaamansa rahat itse ja jatkaa kotona asumista, muu perhe voi joutua todelliseen talousahdinkoon tai joutua muuttamaan pienempään asuntoon.

Seuraavassa Lanupen rake-tiimin esimerkissä kuvaillaan asiakkaiden toiveiden ja tarpeiden konkreettisuutta sekä sitä jännitettä, joka liittyy koettuihin tarpeisiin ja palvelujärjestelmän mahdollisuuksiin vastata näihin:

Vinjetti: Nuoren somaattinen ja psyykkinen hoito ei ole toteutunut riittävästi, koska yksinhuoltajavanhempi ei kykene tukemaan nuorta terveydenhuollon käynneille. Vanhemman oma toimintakyky, voimavarat ja mahdollisuudet osallistua nuoren hoitoon ovat vakavasti heikentyneet vanhemman omien mielenterveysoireiden vuoksi. Yksi perheen lapsista on sijoitettu kodin ulkopuolelle, potilaana olevalla nuorella ei ole sosiaalihuollon asiakkuutta tai muita palveluita. Lisäksi perhe on vähävarainen. Nuorelle aloitettiin hoitotahon tekemien lastensuojeluilmoitusten takia lapsiperheiden sosiaalityöstä palvelutarpeen arviointi. Vanhemman toive tarkoituksenmukaisesta tuesta oli taloudellinen tuki ja konkreettinen ruokakaupassa asiointi vanhemman puolesta. Vanhemman toive ei tullut kuulluksi eikä perhe saanut tukea, jonka vanhempi koki tarpeelliseksi ja joka olisi tukenut vanhemman toimintakykyä ja jaksamista haastavassa elämäntilanteessa. Tilanne jatkui nuoren osalta ennallaan eikä nuoren hoito päässyt asianmukaisesti

toteutumaan, koska vanhemmalla ei edelleenkään ollut voimavaroja kannustaa tai saattaa nuorta eri hoitokäynneille.

TALTU-kokemusasiantuntijat tulkitsivat esimerkkiä ja totesivat, että vaikka asiakas pystyisi sanoittamaan konkreettisesti tuen tarvettaan, palvelujärjestelmä ei aina pysty tai pyri siihen vastaamaan. Toisessa kontekstissa onkin todettu, että palvelujärjestelmämme ei systemaattisesti pysty tunnustamaan elämää horjuttavia kriisiolosuhteita (Ilmoniemi 2023). Kokemusasiantuntijat pohtivat, miten pääsisimme kokonaisvaltaiseen yhteiseen tarkasteluun, tuen ja tarpeen yhteensovittamiseen. Haastavia tilanteita ovat myös ne, joissa perheen yhdellä lapsella on vakavaa oireilua ja muiden lasten näkökulmat jäävät vähemmälle huomiolle.

Tutkimuksista tiedämme, että köyhyys altistaa erotilanteille, ja erotilanteet köyhyydelle: esimerkiksi lapsiperheessä tapahtuva ero elämäntapahtumana on tunnistettu yhdeksi toimeentulotuelle siirtymistä selittäväksi tekijäksi (Hiilamo ym. 2022). Lapsiperheen ero aiheuttaa inhimillisen kärsimyksen lisäksi yhteiskunnalle taloudellisia kustannuksia esimerkiksi kahden asunnon kustannusten, elatustukien, ja usein lasten erilaiseen oireiluun tarvittavien hoitojen tai tukitoimien vuoksi.

Erosta seuraa usein monenlaisten palvelujen tarvetta: näitä ovat esimerkiksi sopimusten tekeminen lastenvalvojan luona perheoikeudellisessa yksikössä, perheneuvolakäynnit eron jälkeisen vanhemmuuden tukemiseen ja lasten psyykkisen oireilun tai sairastumisen vuoksi (ahdistus, pelot, masennus), oikeuden follosovitte luun pääty misen tai viimesijaisena eroasioiden käsittelyn riita-asiana käräjäoikeudessa. Lasten oireilu ja huonovointisuus näkyvät usein myös koulunkäynnin vaikeuksina ja vaikeutena ylläpitää toimivia vertaissuhteita. Vanhempien ero olisi siis tunnistettava lapsiperheköyhyyttä lisääväksi riskitekijäksi, joka on tärkeää huomioida työskentelyssä. Taloudellisen tilanteen kartoittaminen erotilanteessa edellyttää monialaista yhteistyötä.

4.8 Ikääntyneiden köyhyys

Eläkeläisillä, erityisesti yli 75-vuotiailla, köyhyyden taustalla on usein sairastamisen kustannukset. Eläkeläisten pienituloisuusaste onkin ollut laskeva (yli 75-vuotiaista

pienituloisiksi määrittyy 18,5 %), mikä johtuu entistä suuremmista työeläkkeistä. Samaan aikaan neljännes eläkeläisistä on kokenut, ettei heille ole jäänyt välttämättömyysmenojen jälkeen riittävästi rahaa toimeentuloon ja noin 4 % on joutunut usein luopumaan terveydenhoitomenoista. Vanhuseläkeikäiset saavat selvästi muuta aikuisväestöä harvemmin toimeentulotukea, mutta tyypillisesti se kohdentuu terveydenhuolto- ja lääkemenoihin. (Suomen köyhyysraportti 2023, 18–19).

Pirkanmaan hyvinvointialueen gerontologisessa sosiaalityössä näkyvät terveydenhuoltomenojen kattamiseksi otetut luottokorttivelat, jotka aiheuttavat velkaantumista. Niiden taustalla on ollut muun muassa tietämättömyyttä perustoimeentulotuesta. Kotihoidon sosiaalipalvelun kriteereitä on tiukennettu ja painotus on siirtynyt yksityisten palvelujen hankkimiseen, vaikka moni pienituloinen ei hyödy kotitalousvähennyksestä (verotettava eläke on liian pieni tai saa pelkästään Kelan maksamaa eläkettä). Yksityisen palveluntuottajan laskuun ei myöskään voida myöntää asiakasmaksun alennusta eikä sitä huomioida perustoimeentulotuessa menona. Myös ylikalliit vuokrat aiheuttavat ikääntyneillä velkaantumista. Tilanteet ovat haastavia: iäkäs voi olla jo niin hauras, ettei muuttoa kohtuullisempaan ole järkevä edistää. (Ks. myös Pekkarinen 2023.) Edellä mainitut seikat asettavat vähävaraiset eläkeläiset monin tavoin eriarvoiseen asemaan parempituloisiin eläkeläisiin verrattuna. Toisaalta gerontologisessa sosiaalityössä näkyy köyhyys, joka on saattanut syntyä, kun ikääntynyt auttaa tulotonta ja avun piirissä olematonta lastaan tai lapsenlastaan taloudellisesti, mikä johtaa iäkkään itsensä velkaantumiseen. Pahimmissa tapauksissa tilanteissa tapahtuu taloudellista hyväksikäyttöä tai väkivaltaa.

Raivaussiivouksen tarpeessa olevat asunnot ovat yleisiä, koska iäkkäällä ei ole varaa hankkia siivousta yksityisesti eikä toimintakykyä tai osaamista selvittää asioita itse. Tilanne kriisiytyy pikkuhiljaa ja johtaa asumisen ongelmiin. Aiemmin kotihoidon tukipalveluna toteutettu siivous¹² on lopetettu Pirkanmaan hyvinvointialueen

¹² Siivouspalvelussa oli aiemmin tuloraja.

aluevaltuuston päätöksellä. Väliinputoajiksi kuljetuspalveluissa mainitaan varattomat ikäihmiset, jotka eivät täytä sosiaalihuoltolain tai vammaispalvelulain mukaisia kuljetuspalvelun kriteerejä, eivätkä pysty liikkumaan palvelubussilla. Varat eivät riitä taksiin eikä läheisverkostoa ole auttamassa. Tämä johtaa kotiin eristäytymiseen ja palveluiden ja yhteiskunnan piiristä putoamiseen sekä vaikuttaa monin eri tavoin muun muassa osallisuuteen ja sosiaalisiin suhteisiin, mikä altistaa yksinäisyydelle ja syrjäytymiselle ja voi johtaa päihde- ja mielenterveysongelmiin.

Vanhusneuvostosta saatu koontilausunto köyhyydestä tuo esiin samoja seikkoja mitä edellä on jo mainittu (liite 5).

Köyhyys ei ole vain taloudellista niukkuutta. Ikäihmisten köyhyys johtaa seurauksiin, joita ovat mm. terveyden ja elämänlaadun heikkeneminen sekä sosiaalinen ja kulttuurinen syrjäytyminen. Ikäihmisten köyhyys tarkoittaa sitä, että heillä ei ole riittävästi resursseja perustarpeiden tyydyttämiseen. Ikäihmisten köyhyyteen liittyy myös sosiaalista syrjäytymistä, mikä vaikeuttaa heidän pääsyään tarvittaviin palveluihin ja tukiin.

Vanhusneuvoston koonnissa (Liite 5) nostetaan myös esiin perustarpeiden vaihtoehtoisuus. Jos ostaa ruokaa, ei ole varaa lääkkeisiin. Terveystenhoitomaksut menevät pahimmassa tapauksessa ulosottoon.

Vanhusneuvosto nostaa esiin, ettei ikääntyneiden päihde- ja mielenterveysongelmia riittävästi tunnisteta tai hoideta. Siksi etsivää vanhustyötä tulisi kehittää.

Vanhusneuvosto toteaa seuraavasti (liite 5):

Pirkan tulee kehittää välineitä ja toimintatapoja havaita eläkeläisten köyhyys, joka voi ilmetä monella eri tavalla. Eläkeläisten köyhyyteen viittaavat taloudelliset vaikeudet ja velkaantuminen, sosiaalinen syrjäytyminen ja terveyden heikkeneminen, kuten

mielenterveysongelmat ja heikentynyt ravitsemistilanne. Pirhassa toimii ikäihmisten sosiaalityö, jonka tunnettuutta ja markkinointia on hyvä lisätä esimerkiksi Kotitorin ja lähitorien avulla.

4.9 Vammaisten köyhyys

Vammaisuus ei itsessään aiheuta köyhyyttä, mutta vuoden 2021 tilastotiedon perusteella henkilöillä, joilla on jonkin verran tai vakavasti alentunut toimintakyky, on 18,5 prosentin köyhyys- ja syrjäytymisriski, kun muilla se on 12,5 prosenttia. Suomessa on vaikea työllistyä, jos toimintakyky on heikentynyt, ja tämä kasvattaa köyhyysriskiä. Suomen terveysjärjestelmä on terveydenhuoltopalveluiden saatavuuden ja käytön suhteen yksi vauraiden maiden eriarvoisimmista, mikä vaikuttaa olennaisesti sairaiden ja vammaisten henkilöiden köyhyysriskin kasvun. (Suomen köyhyysraportti 2023, 20.)

Piia Pohjalainen on omassa pro gradu -tutkielmassaan (2021) laadullisella kyselytutkimuksella kartoittanut vammaisten naisten köyhyyden kokemuksia. Talousvaikeudet saattavat merkitä valinnanvaran puutetta, harrastus- ja vapaa-ajan mahdollisuuksien vähyyttä tai sitä, ettei ole varaa ruuan ja lääkkeiden kaltaisiin perustarpeisiin. Konkreettisesti talousvaikeudet tarkoittavat ruokajonoissa käyntiä ja esimerkiksi rahan lainaamista perusmenoihin, mikä usein tarkoittaa jonkinasteista velkakierrettä. Vammaisten naisten köyhyyden kokemuksista kertyneestä aineistosta nousi useita sosiaalisen niukkuuden ja eristäytyneisyyden kokemuksia. Vähävaraisuus ja fyysinen eristäytyneisyys ympäröivästä yhteiskunnasta sekä turvaverkkojen puuttuminen johtivat sosiaalisten suhteiden niukkuuteen. Eristäytyneisyyden kokemukset olivat seurausta vammaisuuden ja taloudellisen köyhyyden yhteisvaikutuksesta, joka vaikutti negatiivisesti sosiaalisiin suhteisiin ja koettuun osallisuuden tunteeseen. (Mt. 29–33.)

Pirkanmaan hyvinvointialueen vammaispalvelun asiakkailla köyhyys näkyy arjessa, ja myös asiakkaat itse tuovat tämän esille. Vammaispalvelun asiakkailta toimeentulo voi olla heikko esimerkiksi sairauspäivärahalla tai eläkkeellä eläessä. Asiakkaiden tilanne on voinut muuttua esimerkiksi yllättävän sairastumisen/vammautumisen vuoksi, jolloin palkkatulo koko perheessä muuttuu radikaalisti ja vaikuttaa siten koko

perheen tuloihin ja elämäntyyliin. Tulojen muutos vaikuttaa kaikkien perheenjäsenten elämään lisäten koko perheen kuormittumista ja taloudellinen niukkuus vaikuttaa esimerkiksi vähentäen perheenjäsenten mahdollisuuksia harrastaa tai opiskella. Tämä kuormittuminen voi myös johtaa perheen tilanteen kriisiytymiseen ja avioeroihin. Vammaispalvelun asiakkaiden taloudellisessa tilanteessa on se ero, että asiakkaat eivät voi itse vaikuttaa omaan taloudelliseen tilanteeseensa, varsinkaan silloin, jos työllistyminen sairauden vuoksi ei ole enää mahdollista. Myös asumisen osalta vammautuminen voi vaikuttaa olosuhteisiin niin, että voi olla tarve muuttaa kalliimpaan esteettömään asuntoon tai tehdä asunnonmuutostöitä, jos nykyinen asunto ei ole esteetön esimerkiksi pyörätuolilla kulkemiseen.

Vammaispalvelun asiakkaat eivät pysty itse vaikuttamaan omiin palveluihinsa tai niiden kustannuksiin. Asiakkaat ovat riippuvaisia palveluista esimerkiksi asuessaan asumispalveluissa, jolloin heidän on hyväksyttävä palveluihin liittyvät maksut, kuten vuokran suuruus ja ylläpitokorvaus. Vammaispalvelun asiakkaat joutuvat monesti ostamaan jo valmiiksi kalliimpia tuotteita, kuten tiettyjen kriteerien mukaisia laitteita ja välineitä (esim. pyörä lapselle), jolloin kustannus on asiakkaalle suurempi kuin vastaavalle muulle väestölle, eikä vammaispalvelusta kuitenkaan korvata harkinnanvaraisista etuuksista kuin puolet ostohinnasta.

Tätä sosiaalista raporttia varten Pirkanmaan hyvinvointialueen vammaisneuvostolta pyydettiin kommentteja liittyen köyhyYTEEN (Liite 1, Pirkanmaan hyvinvointialueen vammaisneuvosto, 2024). Eräs vammainen ikäihminen lähetti työryhmälle oman kertomuksensa, jossa konkreettisella tavalla näkyy sairastumisesta johtuvien kustannusten kasautumisesta aiheutuvat pitkäaikaiset seuraukset. Henkilön kirjoittamaa tekstiä ei julkaista sellaisenaan raportissa tunnistettavuuden vuoksi.

Hänen kertomuksensa toisintaa Anna Metterin väitöskirjassa (2012) esiin nostettuja kohtuuttomia tapauksia; erittäin pitkän sairaalajakson ja kuntoutuksen jälkeen, kotihoidon maksuissa on huomioitu myös puolison tulot, mikä on tarkoittanut korkeaa asiakasmaksua. Tämä on johtanut kotihoidon irtisanomiseen, vaikka sille olisi ollut tarvetta. Laitoskuntoutusjakson myötä on haettu vammaispalvelulain mukaista henkilökohtaista apua, joka on myös saatu ja joka on tuonut apua. Vammautuminen

on kuitenkin kokonaisvaltaisesti vaikuttanut tulotasoon, ja elämä on ollut niukkaa ja tiukkaa. Tilanteeseen on liittynyt myös käräjäoikeuden kautta haettu velkajärjestely.

Ei tässä paljon konsertteihin, teattereihin tms pääse. ilmaiseksi tilaisuuksiin jos on kyytiin rahaa, voi mennä. meillä on valtava jälkeläiskaarti [poistettu tekstistä tarkempi kuvaus]. Pääosa on suhteellisen pienituloisia. En saanut kenellekään ostettua joululahjaa. sama tilanne on toistunut vuosia.

Hän jatkaa vielä yleisemmin ikääntyneiden ja vammaisten henkilöiden köyhyydestä näin:

Minulla on muodostunut käsitys, että moni ikääntynyt vammainen jättää kuntoutuksia väliin rahan puutteen takia. Kelan alkuomavastuut ovat mahdottomia n. tonnin kuukausieläkkeellä olevalle kuntoutukseen meno 2x25 e matka on liian suuri. Yksi kerta viikossa tekee jo 200e kk. Ja jos tarvitsisi 2 kertaa viikossa kuntoutuksen, maksaa melkein puolet eläkkeestä plus että eivät itse kuntoutuksetkaan ole ilmaisia ikäihmiselle, yli 65v.

Ruokaa ostetaan niukemmin mitä mieli tekee, yksinkertaiset, edulliset tuotteet aina. Hammashoidot, lääkärintutkimukset, silmät, silmälasit lykätään niin pitkälle, kun mahdollista. Sittenkin kustannukset ovat ylivoimaisia maksaa. Kodin ulkopuolella liikkuminen on joko tuttavien tai invakuljetuksien avulla.

Vammaisneuvosto on antanut oman koontilauselmansa köyhyyden teemasta (liite 4).

Vammaisneuvosto toteaa, että taloudellisissa toimintamahdollisuuksissaan vammaiset henkilöt ovat pääsääntöisesti pienituloisia. Taloudelliset vaikeudet rasittavat suuresti vammaisten arkea ja elämän mielekkyyttä. Moni vammainen elää takuueläkkeen turvin. Kun sairaus tai vammautuminen tapahtuu nuorena ja sen takia joutuu työkyvyttömyyseläkkeelle, tulot ovat todella pienet. Lääkkeet ovat kalliita, omavastuut täyttyvät nopeasti.

Myös vammaisten henkilöiden kohdalla köyhyyteen liittyvät teemat ovat samoja kuin muissa ryhmissä. Monilla vammaisilla henkilöillä on lapsia ja lapsiperheköyhyys on tosiasia myös vammaisten arjessa. Heikennykset vammaisten palveluissa ja perusliikkumisessa heikentävät tilannetta lisää. Toisaalta joillekin vammaisryhmille aiemmin maksuttomina järjestetyt palvelut, kuten kuntosalien käyttö tai julkisen liikenteen maksuton käyttö ovatkin muuttuneet maksullisiksi. Vuoden 2024 alussa vammaispalvelujen kustannuksista korvatut matkamahdollisuudet on poistettu näkö- ja kuulonäkövammaisilta, mikä on kaventanut huomattavasti näiden henkilöiden liikkumista. Liikkumisen vaikeudet ja matkamäärien rajallisuus puoltavat muun muassa terveydenhuollon liikkuvien palveluiden (esimerkiksi hammashuollon liikkuvat yksiköt) saatavuutta ja saavutettavuutta.

Vammaisneuvosto toteaa (liite 4):

Pirkanmaan hyvinvointialueen tulisi omassa toiminnassaan tarkastella, miten hyvinvointialueen toimintoihin voitaisiin palkata vammaisia henkilöitä, erityisesti nuoria vammaisia.

Vammaisten köyhyyttä lisäävätkin työllistymisen vaikeudet, kuten työmarkkinoilla tapahtuva syrjintä ja usein vammaiset henkilöt jäävät eläkkeelle, vaikka haluaisivat olla työelämässä.

Vammaispalvelussa työskentelevät sosiaalihuollon ammattihenkilöt toivovat, että käytettävissä olisi enemmän resursseja esimerkiksi neuvoa asiakkaita taloudellisten etuuksien ja palveluiden hakemisessa. Tämä myös turvaisi palveluiden hakemista niillä asiakkailla, joilla ei ole digitaitoja tai valmiuksia käyttää sähköisiä palveluita. Tässä keskeistä on lähitorien hyödyntäminen ja lähi- ja kotitorien toiminnan kehittäminen. Lähitorien antama neuvonta on tärkeää vammaispalvelulle ja on tärkeää varmistaa, että koti- ja lähitoreilla on osaamista vammaispalvelun palveluista. Vammaispalvelun toiveena on myös sujuvoittaa yhteistyötä Kelan kanssa.

5 Toimintasuositukset ja ehdotus niiden seurannaksi

5.1 Täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki laajasti käyttöön sosiaalityön välineenä

Hyvinvointialueet ovat järjestämisvastuussa täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta, kun taas perustoimeentulotuesta vastaa Kansaneläkelaitos. Toimeentulotuesta annetun lain 7 c §:n mukaan täydentävää toimeentulotukea myönnetään henkilön tai perheen erityisistä tarpeista ja olosuhteista johtuviin, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkittuihin menoihin. Erityiset tarpeet ja olosuhteet voivat liittyä esimerkiksi pitkäaikaiseen toimeentulotuen saamiseen, pitkäaikaiseen tai vaikeaan sairauteen, lasten harrastustoimintaan liittyviin tarpeisiin sekä muihin näihin verrattaviin olosuhteisiin ja tarpeisiin.

Ehkäisevää toimeentulotukea puolestaan voidaan myöntää toimeentulotuesta annetun lain 8 §:n mukaan tuen saajan aktivointia tukeviin toimenpiteisiin, asumisen turvaamiseksi, ylivelkaantumisesta tai taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi sekä muihin henkilön tai perheen omatoimista suoriutumista edistäviin tarkoituksiin. Ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisperusteista päättää hyvinvointialue.

Hiljattain julkaistussa tutkimuksessa on tarkasteltu ehkäisevän ja täydentävän toimeentulotuen roolia lastensuojelullisten interventioiden ehkäisyssä. Vaikka lasten kaltoinkohtelua tapahtuu kaikissa sosioekonomisissa ryhmissä, köyhien perheiden lapset ovat merkityksellisimmässä riskissä. Lastensuojelun interventiot ovat

yleisempiä perheissä, joilla on taloudellisia haasteita. Kansainvälisissä tutkimuksissa onkin kritisoitu, ettei lapsiperheköyhyyden ja kaltoinkohtelun välistä suhdetta aina huomioida riittävästi lastensuojelun kontekstissa. (Rantanen ym. 2024, 2–4.)

Professori Timo Toikon johtaman sosiaalityön tutkimushankkeen¹³ havaintojen perusteella:

- Täydentävä toimeentulotuki vähentää lastensuojelun kysyntää
- Yhden vanhemman talouksille suunnattu lyhytaikainen toimeentulotuki ehkäisee lastensuojelun kysyntää
- Täydentävä toimeentulotuki puskuroid köyhyyden ja lastensuojeluilmoitusten välistä yhteyttä sitä voimakkaammin, mitä enemmän kunnan alueella esiintyy köyhyyttä

Täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen myöntäminen ilmenee tutkimushankkeen politiikkasuosituksen mukaan materiaalisella (esim. asumisen turvaaminen), psykososiaalisella (esim. taloudellisen kuormituksen vähentyminen), yhteisöllisellä (esim. perheiden sosiaalisen osallisuuden ja kuulumisen vahvistuminen) ja sosiaalipalvelujen (esim. yhteistyön vahvistuminen) tasoilla.¹⁴ Tämä on havaittu myös kansainvälisissä tutkimuksissa.

Näistä näkökulmista sekä täydentävä että ehkäisevä toimeentulotuki ovat merkityksellisiä sosiaalityön välineitä kautta linjan: toimeentulotuen avulla voidaan edistää sosiaalista turvallisuutta, osallisuutta, terveyttä ja toimintakykyä sekä yhteisöjen ja perheiden eheyttä. Tällä hetkellä toimeentulotuesta päättäminen on organisoitu hyvinvointialueella pirstaleisesti, ja on esimerkiksi toimintayksiköitä, joissa sosiaalityöntekijä tai sosiaaliohjaaja ei tosiasiallisesti voi myöntää toimeentulotukea, vaikka täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta päättäminen onkin heille muodollisesti delegoitu.

Valtaosa täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta myönnetään avopalvelujen sosiaalipalvelujen toimialueelta. Tästä syystä toisinaan käy niin, että

¹³ [Toimeentulotuki lastensuojelun ennaltaehkäisevänä välineenä -hanke](#)

¹⁴ [Toimeentulotuki lastensuojelun ennaltaehkäisevänä välineenä -hankkeen politiikkasuositus](#)

esimerkiksi terveydenhuollon sosiaalityöstä tai lasten, nuorten ja perheiden palveluista joudutaan ohjaamaan asiakas työikäisten palveluihin vain yksittäisen talousasian vuoksi, vaikka asia olisi asiakkaan prosessin kannalta perustelluinta hoitaa siellä, missä henkilö jo asioi. Näin välttyttäisiin myös tarpeettomalta poisohjaukselta, häiriökysynnältä ja vähennettäisiin palveluiden kuormitusta. Se myös vähentäisi ammattilaisten kuormitusta, kun asiakkaan kanssa työskentelevä ammattihenkilö voisi itse myöntää täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea tarpeelliseksi harkitsemiinsa, asiakkaan olosuhteita edistäviin menoihin sen sijaan, että hän joutuu perustelemaan tarvetta toisen palvelulinjan toimijalle.

Sosiaalisen raporttimme keskeisin havainto on, että talous ei ole vain työikäisten palveluihin kuuluva asia, vaan se läpäisee kaiken sosiaalityön. Tosiasiallinen mahdollisuus päättää täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta ehkäisee tutkitusti raskaiden palveluiden tarvetta, edistää sosiaali- ja terveydenhuollon tavoitteiden toteutumista sekä vähentää pidemmällä tähtäimellä taloudellisia ja inhimillisiä kustannuksia.

Esitämme, että täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki otettaisiin laajasti käyttöön sosiaalityön työvälineenä kaikilla hyvinvointialueen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelulinjoilla. Tämä voidaan toteuttaa varmistamalla sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien virkasuhteisuus sekä siirtämällä päätösvaltaa täydentävästä ja ehkäisevästä kaikille toimeentulotuesta hyvinvointialueen virkasuhteisille sosiaalityöntekijöille ja sosiaaliohjaajille.

5.2 Köyhyysvaikutusten arviointi

Köyhyysvaikutusten arviointi olisi konkreettinen työkalu, jolla voitaisiin arvioida ja tukea sosiaali- ja terveydenhuollon keskeisten tavoitteiden toteutumista. Nämä tavoitteet on vahvistettu sosiaalihuoltolain (2014/1301) 1 §:ssä ja terveydenhuoltolain (2010/1326) 2 §:ssä. Asetetun oikeutemme mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon keskeisiä tavoitteita ovat muun muassa:

- Hyvinvoinnin, sosiaalisen turvallisuuden ja työ- ja toimintakyvyn edistäminen ja ylläpito
- Eriarvoisuuden vähentäminen ja osallisuuden edistäminen sekä väestöryhmien välisten terveyserojen kaventaminen
- Tarpeenmukaisten, riittävien ja laadukkaiden palvelujen turvaaminen
- Asiakas- ja potilaskeskeisyyden toteutumisen edistäminen

Esitämme, että Pirkanmaan hyvinvointialue käynnistäisi köyhyysvaikutusten arvioinnin osana päätöksentekoaan.

Käytännössä tämä tarkoittaisi köyhyyteen vaikuttavien päätösten ennakkointia ja seurantaan sekä näiden vaikutusten ottamista paremmin huomioon muun päätösten ennakko-vaikutusten arvioinnin yhteydessä. Köyhyysvaikutusten arvioinnin avulla on mahdollista selvittää, millaisia hyötyjä tai haittoja erilaisilla hyvinvointialueen päätöksillä saadaan aikaan köyhyyden näkökulmasta sekä miten nämä vaikuttavat muihin ihmisvaikutusten arvioinnissa tunnistettuihin vaikutuksiin.

Tällöin vaikutuksia tarkasteltaisiin eri palvelulinjoja poikkileikkaavasti, jolloin estetään jollakin linjalla tehtävien ratkaisujen kielteiset vaikutukset jonkin toisen palvelulinjan asiakkaiden taloudelliseen tilanteeseen ja tätä kautta asemaan ja mahdollisuuksiin yhteiskunnassa. Samoin myös hyvinvointialueen poliittisissa päätöksissä olisi perusteltua arvioida köyhyysvaikutuksia: esimerkiksi tulevaisuudessa asiakasmaksujen määrää vahvistettaessa olisi hyvä sisällyttää kokonaisarvioon myös köyhyysvaikutukset.

Köyhyysvaikutusten arvioinnissa tärkeää on myös lapsivaikutusten tarkastelu. Sen lisäksi, että tutkimuksista tiedetään, että erityisesti lapsiperheiden koetut toimeentulovaikkeudet altistavat lapset myöhemmin elämässä esimerkiksi sairaudelle, työttömyydelle, mielenterveyden oireille, syrjään jäämiselle ja asunnottomuudelle, voivat lapsiperheiden toimeentulotukivaikkeudet olla suoraan tekijä, jotka vaarantavat lapsen oikeuksien, kuten lapsen oikeuden nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta, oikeuden riittävään elintasoon tai oikeuden lepoon, leikkiin ja vapaa-aikaan, toteutumisen lapsuusaikana. Köyhyys on tunnistettu tutkimuskirjallisuudessa lastensuojeluilmoituksia ja kiireellisiä sijoituksia selittäväksi tekijäksi (esim. Hietamäki 2023). Myös Pirkanmaan hyvinvointialueen monipalveluvaliokunta korosti lapsiperheköyhyysvaikutusten arvioinnin merkitystä.

YK:n yleissopimuksen lapsen oikeuksista (60/1991) 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. YK:n lapsen oikeuksien komitea, joka valvoo lapsen oikeuksien sopimuksen toteuttamista sopimusvaltioissa, on yleiskommentissaan (CRC/C/GC/14) määritellyt lapsen edun ensisijaisuuden lapsen yksilölliseksi oikeudeksi, lapsen oikeuksiin liittyväksi yleiseksi periaatteeksi ja menettelysäännöksi.

Lapsen oikeuksien komitea on edellyttänyt, että aina, kun päätöksenteko koskee tiettyä lasta, lastaryhmää tai lapsia yleisesti, päätöksentekoprosessin tulee pitää sisällään arvio siitä, millaisia vaikutuksia sillä on lapseen, lapsiryhmään tai lapsiin yleisesti. Päätöksestä tulee käydä julki lausutusti ilmi, kuinka lapsen etu on otettu huomioon. Köyhyysvaikutusten arviointi tulisi yhdistää läheisesti lapsivaikutusten arviointiin, sillä havaitut köyhyysvaikutukset saattavat vaikuttaa merkittävästi siihen, minkälaisia tekijöitä tulee ottaa huomioon lapsen etua arvioitaessa, ja tätä kautta vaikutus voi ulottua lapsen edun konkreettiseen toteutumiseen. Uhkakuvana on, että mikäli köyhyysvaikutuksia ei arvioida riittävästi, eivät lapsen oikeuksien komitean asettamat edellytykset lapsen edun toteuttamiselle menettelysääntönä täyty riittävällä tavalla.

Köyhyysvaikutusten arviointi olisi myös osa erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden hyvinvoinnin edistämistä, joka on hyvinvointialueen ja kunnan jakama, sosiaalihuoltolain 8 §:ssä asetettu velvollisuus: Sosiaalihuoltolain 8 §:n mukaan hyvinvointialueen ja kunnan viranomaisten on yhteistyössä seurattava ja edistettävä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden hyvinvointia sekä poistettava epäkohtia ja ehkäistävä niiden syntymistä. Saman pykälän toisen momentin mukaan erityisestä tuesta vastaavien viranomaisten on välitettävä tietoa asiakkaiden kohtaamista sosiaalisista ongelmista sekä annettava asiantuntija-apua muille viranomaisille samoin kuin hyvinvointialueen asukkaille ja hyvinvointialueella toimiville yhteisöille. Palveluja annettaessa ja niitä kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden tarpeisiin ja toivomuksiin.

Köyhyysvaikutusten arviointi olisi käytännöllinen keino sosiaalihuoltolain 8 §:ssä vahvistettujen velvoitteiden täyttämiseksi. Köyhyysvaikutusten arvioinnilla

pystyttäisiin edistämään erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden oikeuksien toteutumista ja seuraamaan heidän hyvinvointiaan taloudellisten toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. Ottaen huomioon taloudellisten toimintamahdollisuuksien merkityksen yksilön muulle hyvinvoinnille voitaisiin köyhyysvaikutusten arvioinnin yhteydessä saatua tietoa hyödyntää myös muussa kehittämistyössä.

5.3 Matalan kynnyksen maksuttomat toiminnot

Sekä asiakasraadissa että eri palvelulinjojen ammattilaisten näkemyksissä nousi esiin matalan kynnyksen, maksuttomien toimintojen merkittävyys hyvinvoinnin ja terveyden kannalta. Mahdollisuudet osallistua kulttuuritapahtumiin, liikuntapalveluihin ja muihin tapahtumiin lisäävät henkilöiden koettua hyvinvointia ja kokemusta siitä, että köyhyys ja heikko taloudellinen tilanne eivät ole tyydyttävän elämän esteenä. Kulttuuri ja liikunta ovat monille äärimmäisen tärkeitä elämänsisältöjä ja ylläpitävät sekä toimintakykyä, sosiaalista kanssakäymistä että mielen hyvinvointia. Esimerkiksi Kaiku-kortti ja kulttuuriseteli ovat olleet monelle erittäin tärkeitä ja Pirkanmaan hyvinvointialueen mukana oleminen Kaiku-kortti-toiminnassa on keskeistä asiakkaiden kulttuurihyvinvoinnille. Hyvinvointialue voi omalla roolillaan tai toiminnallaan edistää sitä, että kunnat nykyistä laajemmin lisäävät maksuttomia kulttuuri- ja liikuntamahdollisuuksia. Tällä hetkellä kaikkien kuntien asukkailla ei kuitenkaan ole mahdollisuuksia hyötyä kulttuuriin tai liikuntaan liittyvistä maksuttomista toiminnoista, kuten Kaiku-kortista¹⁵.

Erilaiset yhteistoimintana järjestettävät avoimet ryhmät ja tapahtumat ovat järjestöjen keskeistä toimintaa. Pirkanmaan hyvinvointialue tukee järjestöavustuksilla vuosittain lukuisia järjestöjä, jotta ne voivat tarjota maksutonta, sote-palveluja täydentävää toimintaa. Avustukset ovat erittäin tärkeitä myös jatkossa ja ne antavat konkreettisen väylän vahvistaa yhteistyötä hyvinvointialueen ja järjestöjen välillä. Järjestöjen toiminnan piirissä ovat hyvin usein pienituloiset henkilöt, joten avustusten määrällä on

¹⁵ Kaiku-kortti on Kulttuuria kaikille -yhdistyksen luoma malli. Lisätietoa <https://kaikukortti.fi/>

suorat vaikutukset myös pienituloisten henkilöiden mahdollisuuksiin hyötyä näistä maksuttomista toiminnoista. **Esitämme, että järjestöavustukset pidetään hyvinvointialueen budjetissa ennallaan tai niitä korotetaan tulevana vuosina.**

Yhtenä keskeisenä nostona sekä asiakasraati että eri linjojen ammattilaiset nostivat esiin yhteisöllisyyden vahvistamisen eri asuinalueilla. Lähitorit, yhteisökeskukset ja laajemmin katsottuna yhteisösosiaalityö nousivat konkreettisiksi keinoiksi vähentää köyhyydestä johtuvaa yksinäisyyttä, osattomuutta ja syrjään jäämistä. Eri puolilla Pirkanmaata käynnistyvät yhteisöneuvonnan toiminnot tarjoavat sekä mahdollisuuden osallisuuteen, oikean tiedon saamiseen että usein myös maksuttomiin aterioihin, kuten aamupalaan. Yhteisöneuvontaa järjestetään yhteistyössä kuntien, seurakuntien ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa, mikä lisää toiminnan piiriin löytävien ihmisten määrää ja vahvistaa yhteistoimijuutta ja yhteistä vastuunkantoa. Malli, jossa yhteisön jäsen toimii yhteisöneuvojana, lisää myös itsessään henkilön taloudellisia toimintaedellytyksiä työllistymispolun näkökulmasta. (Ks. myös Pekkarinen ym. 2024.) **Esitämme, että yhteisöneuvonta vakiinnutetaan yhteisösosiaalityön vaikuttavana työmuotona osaksi hyvinvointialueen pysyviä työmuotoja matalan kynnyksen toiminnoissa ja sen kehittämistä resursoidaan myös jatkossa osana yhdyspintatyötä.**

5.4 Kela-yhteistyön rakenteistaminen

Kelan kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeä osa käytännössä kaikkia sosiaali- ja terveydenhuollon prosesseja. Tästä syystä hyvinvointialueen ja Kelan yhteistyötä olisi tärkeää pyrkiä sujuvoittamaan sekä operatiivisesti että rakenteellisesti. Kela-yhteistyön tiivistäminen nimettiin sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen selvitykseen liittyväksi toimenpide-ehdotukseksi. Ehdotuksen taustalla oli havainto siitä, että hyvinvointialueella työskentelevät sosiaalihuollon ammattihenkilöt käyttävät huomattavan paljon aikaa arvionsa mukaan sellaiseen neuvontaan ja ohjaukseen, joka kuuluisi Kelan toimivaltaan sekä selvittelevät asiakkaidensa etuuksiin ja päätöksiin liittyviä epäselvyyksiä. Tässä yhteydessä ehdotettiin, että yhteistyön operatiivinen tiivistäminen ja sujuvoittaminen aloitetaan Pirkanmaan toimeentulotuen neuvottelukunnassa, joka on perustettu vuoden 2024 alussa. (Pekkarinen ja Kuusela, 2024.)

Hyvinvointialueiden asettamien alueellisten toimeentulotukiasioiden neuvottelukuntien tehtävänä on tehdä esityksiä ja antaa lausuntoja toimeentulotukiasioiden käsittelyn kehittämisestä sekä yhteistyön toteuttamista koskevista asioista alueellaan sekä valtakunnalliseen neuvottelukuntaan. Neuvottelukunnat varmistavat viranomaisien välisen yhteistyön toteutumista ja tuovat esiin mahdollisia kehittämistarpeita. Ottaen huomioon alueellisten toimeentulotukiasioiden neuvottelukuntien lakisääteisen tehtävän, on jatkossa perusteltua, että neuvottelukuntiin voidaan tuoda myös sosiaali- ja terveydenhuollossa tehtyjä havaintoja niistä rakenteellisista ilmiöistä, jotka liittyvät Kelan toimivallassa olevaan sosiaaliturvaan sekä hyvinvointialueen ja Kelan väliseen yhteistyöhön.

Esitämme, että Kela-yhteistyötä rakenteistetaan niin, että alueellisessa toimeentulotuen neuvottelukunnassa käsitellään tehtyjä havaintoja rakenteellisista ilmiöistä, ja pyritään vaikuttamaan kansallisiin yhteiskuntapoliittisiin ratkaisuihin. Sosiaalialan osaamiskeskus yhdessä alueensa (Pirkanmaa, Kanta-Häme, Satakunta) hyvinvointialueiden kanssa ovat tekemässä avauksen ja keräämässä kohdennetusti tietoa ensimmäisen kerran huhtikuusta 2024 alkaen sosiaaliturvaan liittyvien muutosten vaikutuksesta asukkaiden olosuhteisiin ja hyvinvointiin. Näitä havaintoja on tarkoitus viestiä muun muassa toimeentulotuen alueelliseen neuvottelukuntaan¹⁶.

5.5 Asukkaiden ja ammattilaisten talous- ja etuusymmärryksen vahvistaminen

Sosiaaliturvajärjestelmän, jonka yksi osa myös sosiaali- ja terveyspalvelut ovat, saavutettavuutta voidaan edistää varmistamalla, että sekä ammattilaisilla että asukkailla on käytössään riittävästi tietoa. Sosiaalipalveluita on joissakin tutkimuksissa kritisoitu esimerkiksi köyhyyssokeudesta, koska asiakkaiden taloudellisen tilanteen havainnointi on tilanneriippuvaista ja varsinkin muissa kuin aikuissosiaalityön palveluissa tämä saattaa jäädä vähemmälle huomiolle (ks. esim.

¹⁶ Kysely löytyy osoitteesta <https://link.webropol.com/s/sosiaaliturvan-muutokset>

Naukkarinen 2022). Muun muassa talouteen vaikuttavia sosiaaliturvajärjestelmän saavutettavuuden haasteita tunnistettiin myös Sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen Kelan kuntoutuspalvelujen yhdyspinnoilla -hankkeen käytäntötutkimuksen yhteydessä (Hänninen ja Pekkarinen 2023).

Esitämme, että Pirkanmaalla tehdään tavoitteellisia toimia asukkaiden ja ammattilaisten talousymmärryksen lisäämiseksi. Asukkaiden osalta tätä voidaan toteuttaa esimerkiksi viestimällä hyvinvointialueen sosiaalipalveluista, kuten matalan kynnyksen Talousneuvolasta ja diginä järjestettävistä Fyrkkaa ja Fiilistä - verkkovalmennuksista hyvinvointialueen asukaslehdessä. Pirkanmaan hyvinvointialueella työikäisten sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen vastuualueella työskentelee taloussosiaalityön sosiaaliohjaaja, jonka osaamista voidaan hyödyntää sisäisessä konsultaatiossa ja koulutuksissa nykyistä enemmän.¹⁷ Etuusymmärrystä pyritään lisäämään tiivistämällä yhteistyötä Kelan kanssa.

5.6 Ehdotus toimintasuosittelun seurannaksi

Suositus	Ehdotus toimijasta, joka vastaisi seurannasta	Mittarit
1: Täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki laajasti käyttöön sosiaalityön välineenä	Vastaava sosiaalihuollon johtaja	- Toimeentulotuesta päättäneiden eri viranhaltijoiden määrä
2: Köyhyysvaikutusten arviointi	Monipalveluvaliokunta ja hyvinvointi- ja kokonaisturvallisuusvaliokunta	- Päätökset, joiden yhteydessä köyhyysvaikutukset on arvioitu

¹⁷ Lisäksi lapsiperheiden kanssa työskenteleville ammattilaisille, asukkaille ja luottamushenkilöille sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksen hallinnoima TALTU-hanke tarjoaa työnohjauksellisia talousfoorumeita, luottamushenkilöille suunnattua työpajatyöskentelyä ja järjestää koulutuksellisia tilaisuuksia yhteistyössä Pikassos-alueen hyvinvointialueiden (Pirkanmaa, Kanta-Häme ja Satakunta) kanssa sekä kehittää kokeilutyöskentelyssä vapaaehtoisten asiakkaiden kanssa työskentelyotetta, jossa otetaan huomioon talouteen liittyvät tuen- ja vaikutukset sekä vuorovaikutuksen kysymykset.

3: Matalan kynnyksen maksuttomat toiminnot	Integraation toimialue	- Järjestöavustuksiin käytetty summa - Matalan kynnyksen paikkojen lukumäärä, joissa Pirha toimijana - Yhteisöneuvontapaikkojen lukumäärä
4: Kela-yhteistyön rakenteistaminen	Pirkanmaan toimeentulotukiasioiden neuvottelukunta	- Työntekijöiden arvio Kela-yhteistyön sujuvuudesta - Vaikutukset Kelan etuusohjeiden soveltamiskäytäntöihin
5: Asukkaiden ja ammattilaisten talous- ja etuusymmärryksen vahvistaminen	Sosiaalipalvelujen toimialueen työikäisten sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen vastualueen asiakasohjauksen vastuuyksikkö (taloussosiaalityöhön sekä talous- ja etuusymmärryksen vahvistamiseen liittyvän <i>asiantuntijuuden</i> näkökulmasta)	- Asukkaille ja ammattilaisille suunnattujen talouteen ja etuuksiin liittyvien toimintojen määrä

6 Johtopäätökset

Asukkaiden taloudelliset kysymykset ja köyhyyden teemat muodostavat sosiaali- ja terveyspalveluitamme monin tavoin läpäisevän kokonaisuuden. Raportointiin liittyvässä monitoimijaisessa yhteisessä tiedonmuodostuksen prosessissa havaitsimme, että köyhyys sekä vaikuttaa asiakkaaksi ja potilaaksi tulemisen syihin, tuen ja hoidon tarpeisiin ja vielä asukkaiden tosiasiallisiin mahdollisuuksiin tehdä terveyttä ja hyvinvointia edistäviä valintoja, kuten ottaa tarvittavia palveluita vastaan. Onkin vaikea keksiä hyvinvointialueen palveluista toimintaa, joihin asiakkaiden ja potilaiden taloudelliset toimintamahdollisuudet eivät vaikuttaisi. Köyhyys on nähtävä samanaikaisesti sekä yksilön ja perheen olosuhteena että rakenteisiin kiinnittyvänä ilmiönä. Jotta kokonaisuuden ymmärtäminen on mahdollista, tarvitaan vuoropuhelua ja yhteistoimintaa hyvinvointialueen toimijoiden, asukkaiden ja yhteistyökumppaneiden, kuten järjestöjen ja seurakuntien, välillä.

Sosiaalisen raporttimme keskeiset teesit on koottu seuraavaan kuvioon (kuvio 2). Raporttimme perusteella erityisen merkityksellistä köyhyyden yksilökohtaisten

vaikutusten lieventämisessä ja poistamisessa sekä rakenteellisten ilmiöiden ratkaisemisessa ovat tuen konkreettisuus, rakenteisiin vaikuttaminen sekä talouden ja yhteistyön läpileikkaavuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen.

Kuvio 2. Raportin keskeiset teesit: konkreettinen tuki, rakenteisiin vaikuttaminen ja talouden ja yhteistyön läpileikkaavuus

Organisaatiolähtöisten ja sektoroituneiden rakenteiden purkaminen ja työtapojen muokkaaminen systeemiseen, monialaiseen ja kokonaisvaltaiseen suuntaan mahdollistavat asiakkaan näkökulmasta kauaskantoisesti vaikuttavan ja oikea-aikaisen tuen saamisen. Konkreettinen tuki voi auttaa vaativissa olosuhteissa eläviä haastavimman tilanteen yli. Esimerkiksi hyvinvointialueen järjestämisvastuussa oleva täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki voivat tukea hyvin konkreettisesti eteenpäin – siksi harkinnanvarainen toimeentulotuki on nähtävä keinona puuttua köyhyYTEEN. Tärkeää olisikin, että erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluissa

kynnyksiä palvelujen piiriin pyrittäisiin madaltamaan, sillä näin voidaan pyrkiä lieventämään yksilö- ja perhekohtaista köyhyyttä.

Yksilö- ja perhekohtaisesti toimivat ratkaisut rakentuvat ja löytyvät asiakkaan ja ammattilaisen välisessä vuorovaikutuksessa. Tästä syystä sosiaalityötä toteuttavilla ammattihenkilöillä tulisi olla useita mahdollisia keinoja asiakkaan ja perheen tilanteiden kohentamiseksi ja mahdollisuuksia räätälöidä tarkoituksenmukaisia kokonaisuuksia. On vaikuttavaa ja tehokasta keskittää voimavaroja siihen, mikä toimii kunkin yksilön kohdalla: liian jäykät ja ennalta linjatut ohjeet sitovat tarpeettomasti asiantuntijoiden ajattelua ja toimintaedellytyksiä asiakkaiden ja perheiden tukemiseksi.

Raporttimme perusteella sosiaaliturva- ja sosiaalipalvelujärjestelmän sirpaleisuus ja sekavuus asiakasnäkökulmasta, työntekijöiden tietämättömyys etuuksista ja taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin liittyvistä asioista sekä monialaisen yhteistyön puute voivat aiheuttaa asiakkaille kohtuuttomia tilanteita. Tuloksemme tekevät myös näkyväksi yhteistyön rajoja ja esteitä. Raportointiin osallistuneet kokemusasiantuntijat toivat esiin, ettei taloudellinen tuki ei ole vain taloudellista tukea, vaan se kytkeytyy laajemmin hyvinvointiin, toimintamahdollisuuksiin ja oman pystyvyyden vahvistamiseen. Taloudellisten asioiden huomioonottaminen osana kokonaistilannetta on tärkeää. Tämä edellyttää myös hyvinvointialueen toiminnot läpileikkaavaa yhteistyötä, koska köyhyyttä ei voida ratkaista poisohjaamalla.

Keskeinen havaintomme on myös se, että ammattilaisten tavalla kohdata köyhyyttä kokevia ihmisiä ja perheitä on suuri merkitys työskentelyn vaikutusten kannalta. Sosiaalisen raportin työstämiseen osallistuneet kokemusasiantuntijat korostivat erityisesti kunnioittavan ja arvostavan vuorovaikutuksen merkitystä asiakassuhteessa. He nostivat esiin erityisen merkityksellisenä koettujen tuen tarpeiden tunnustamisen sosiaalityön työskentelyssä ja herkistymisen sosiaalityöhön liittyvälle kontrollille. Koska köyhyyteen liittyy häpeää, ammattilaisen sensitiivinen ja kunnioittava tapa kohdata ja ottaa asioita puheeksi on tärkeää. Kokemusasiantuntijat kuvailivat, että asiakkaiden ja ammattilaisten väliset kohtaamiset eivät ole useinkaan köyhyyskysymyksissä neutraaleja, vaan joko vahvistavat tai lievittävät häpeän ja häpeällisyyden kokemuksia ja käsityksiä. Köyhyyden vähentäminen on sosiaalityön

ydintavoitteita, joten siihen liittyvät keskustelut ja konkreettiset toimet tulisi nähdä luontevina ja keskeisinä teemoina asiakkaiden ja ammattilaisten välisessä vuorovaikutuksessa.

Pirkanmaan hyvinvointialueen eri palvelulinjoilla työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten puheenvuoroissa toistuivat näkemykset siitä, että köyhyyden kaltaisia suuria, rakenteellisia ongelmia tulee ratkaista eri linjat ja yksiköt ylittävillä ja läpileikkaavilla toimilla. Näemme köyhyyteen liittyvät toimintasuositukset keinoksi estää linjakohtaisten säästötoimenpiteiden tai linjausten eriarvoistavat tai köyhyyttä toisaalla lisäävät kielteiset vaikutukset. Toimintasuositusten tärkeänä tavoitteena on lisätä organisaatiotietoa pirkanmaalaisten pienituloisuuteen liittyvien vaikutusten heijastumisesta terveyteen, hyvinvointiin, palveluiden tarkoituksenmukaiseen ja oikea-aikaiseen käyttöön sekä oikeudenmukaiseen ja yhdenvertaiseen kohteluun. Toisena tavoitteena on konkreettisten toimien toteuttaminen köyhyyden kielteisten vaikutusten vähentämiseksi.

Toimintasuositukseen sisältyvä täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen hyödyntäminen laajasti sosiaalityön työvälineenä toisi sosiaalihuollon ammattihenkilöille liikkumavaraa erityisten tilanteiden huomioimiseen ilman, että taloudellinen paine kohdistuisi tietylle palvelulinjalle. Toimenpiteiden vaikuttavuutta arvioimalla ja seuraamalla saataisiin tärkeätä tietoa siitä, miten taloudellisen, harkinnanvaraisen tuen käyttö estää ja korjaa köyhyyden kielteisiä terveyteen, osattomuuteen, yksinäisyyteen ja psyykkiseen hyvinvointiin liittyviä vaikutuksia.

Monipalveluvaliokunnan kannanoton mukaan toimintasuosituksissa tulee monipalveluvaliokunnan lisäksi huomioida taloustietoisuuden ohella etuustietoisuuden lisääminen ja vaikutustenarvioinnissa arvioida myös lapsiköyhyysvaikutuksia. Monipalveluvaliokunta toivoo lisäksi, että valmis raportti esitellään valiokunnalle sen valmistuttua (liite 6).

Tässä raportissa on nostettu esiin monipuolisesti erilaisia köyhyyteen liittyviä esteitä ja vaikeuksia, joihin pirkanmaalaiset asukkaat törmäävät. Tutkimusnäytönkin mukaan köyhyyttä ei aina nähdä sosiaali- ja terveydenhuollon käytännöissä, mikä liittyy köyhyyden normalisointiin ja siihen, että sen ajatellaan olevan asiakkaan tai asiakasperheen luonnollinen olotila, johon ei voida vaikuttaa (Krumer-Nevo ym.

2013, 225–228; Naukkarinen 2022, 42). Käytäntöjen muuttamiseksi tarvitaan palvelujärjestelmämme läpileikkaavia rakenteita köyhyystietoiselle ajattelulle¹⁸. Esittämiemme suositusten toteuttaminen ottaisiikin askeleita kohti yhteisiä, eriarvoisuutta vähentäviä ratkaisuja, joilla olisi parhaimmillaan suuria ja hyvin konkreettisia vaikutuksia pirkanmaalaisten hyvinvointiin ja sosiaaliseen turvallisuuteen. Näillä toimilla voitaisiin Pirkanmaan hyvinvointialueella tosiasiallisesti sitoutua köyhyyden torjuntaan.

Kirjallisuus

Bradshaw, Jonathan; Keung, Antonia; Rees, Gwyther & Goswami, Haridhan (2011).

Children's subjective well-being: International comparative perspectives. *Children and youth service reviews*, 33, 548–556.

EIGE European Institute for Gender Equality (2016) Consolidated Annual Activity Report. Haettu 5.4.2024 osoitteesta <https://eige.europa.eu/about/documents-registry/consolidated-annual-activity-report-eige-2016>

Heikkinen, Virpi (2016) Pitkäaikaistyötön vai pysyvästi työkyvytön. Tyypitarinoita 2000-luvun teollisuuskaupungista. Tampere University Press. Tampere.

Hiilamo, Heikki (2021) Leipäjonojen paradoksi. Ylen kolumni. Haettu 12.2.2024 osoitteesta <https://yle.fi/a/3-11783318>

Honneth, Axel (1995) The struggle for recognition: the moral grammar of social conflicts. Polity.

Hänninen, Vesa & Pekkarinen, Anna (2023) Kategoriat kuntoutumisen selontekoina.

Käytäntötutkimus Sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen Kelan kuntoutuspalvelujen yhdyspinnoilla -hankkeesta. Kuntoutusta kehittämässä 37.

Helsinki: Kela. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231004138782>

Ilmoniemi, Mikko (2023) Kodittomuus pitkittyneenä ontologisen turvallisuuden kriisinä. Teoksessa Suvi Raitakari, Timo Harrikari, Marja Hekkala & Minna Kivipelto (toim.). *Sosiaalityö kriiseissä ja poikkeuksellisissa olosuhteissa*. Jyväskylän yliopisto, 32–60. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9490-7>

¹⁸ Ks. ajattelun rakenteiden merkityksestä sosiaalityön käytännöille Pekkarinen ym. 2024

- Inglis, Greig; Jenkins, Pamela; McHardy, Fiona; Sosu, Edward & Wilson, Claire (2023) Poverty stigma, mental health, and well-being: A rapid review and synthesis of quantitative and qualitative research. *Journal of Community and Applied Social Psychology* 33(4), 783–806. <https://doi.org/10.1002/casp.2677>
- Juhila, Kirsi (2008) Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.). *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Vastapaino, 82–108.
- Kiuru, Kaisa-Elina & Metteri, Anna (2014) Miten lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian välinen raja rakentuu palvelujärjestelmässä? Teoksessa Anneli Pohjola, Merja Laitinen, Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. UNIpress, 162–190.
- Kamali, Masoud & Jönsson, Jessica (2018) Introduction: Neoliberalism and social work in the Nordic welfare states. Teoksessa Masoud Kamali & Jessica Jönsson (toim.) *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work*. Lontoo: Routledge.
- Kinni, Riitta-Liisa & Tiilikainen, Elisa. (2024). Complex needs and ethical dilemmas—Care managers processing older clients to gerontological social work. *International Journal of Social Welfare*. Early View. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12656>
- Kokkonen, Tuomo; Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena (2018) Transformation of the Finnish Welfare State. Teoksessa Masoud Kamali & Jessica Jönsson (toim.) *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work*. Lontoo: Routledge.
- Krok, Suvi (2009) Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Tampereen yliopisto.
- Krumer-Nevo, Michal; Monnickendam, Menachem & Weiss-Gal, Idit (2013) Poverty-aware Social Work Practice: A Conceptual Framework for Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, 45(2), 225-227.
- Laaksonen, Mikko & Silventoinen Karri (2011) Mitä on sosiaaliepideologia. Teoksessa Mikko Laaksonen ja Karri Silventoinen (toim.) *Sosiaaliepideologia*. Gaudeamus, 11–25.
- Laitinen, Arto (2019) Axel Honneth: Yhteiskunta, kritiikki, tunnustussuhteet. Teoksessa Irma Kauppinen, Miikka Pyykkönen, & Olli-Pekka Moisio (toim.), *1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria*. Gaudeamus, 171–190.
- Lister, Ruth (2004) *Poverty*. Polity Press.

- Marin, Marjatta (2001). Aikuisuus ja keski-ikäisyys. Teoksessa Anne Sankari & Jyri Jyrkämä (toim.). Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa. Vastapaino, 225–265
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Uhka vai mahdollisuus – moniammatillista yhteistyötä kehittämässä. Tampereen yliopisto. Haettu 29.2.2024 osoitteesta <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66973/978-951-44-8956-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Mäntyneva, Päivi & Hiilamo, Heikki (2018) Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka työtoiminnassa: Etnografinen tutkimus kolmella kuntoutuksen työtoiminnan kentällä. Yhteiskuntapolitiikka 81(1), 18–28.
- Naukkari, Päivi (2022). Köyhyystietoista sosiaalityötä yhteiskunnallisessa toimintaympäristössään – integroiva kirjallisuuskatsaus. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Haettu 27.2.2024 osoitteesta <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/81771/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-202206163380.pdf>
- Ohisalo, Maria & Määttä, Anne (2014) Viimeisen luukun jälkeen – ruoka-avussa käyvien paikka julkisessa palvelu- ja tulonsiirtoverkossa. Teoksessa Maria Ohisalo ja Juho Saari (toim.) Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kunnallissalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 42–58.
- Paananen, Reija; Surakka, Anne; Kainulainen, Sakari; Ristikari, Tiina & Gissler, Mika (2019) Nuorten aikuisten syrjäytymiseen liittyvät tekijät ja sosiaali- ja terveyspalveluiden ajoittuminen. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 56, 114–128.
- Pakkanen, Johanna (2023) Sateenkaariväestö ja sosioekonomiset erot. Setan selvitys. Haettu 31.3.2024 osoitteesta <https://seta.fi/wp-content/uploads/2023/06/Setan-selvitys-sosioekonomiset-erot-2023.pdf>
- Parviainen, Heidi (2023) Mental health of asylum-seeking and immigrant-background children – Psychosocial development in relational and spatial contexts. Turun yliopisto. Haettu 20.3.2023 osoitteesta <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9118-1>
- Pekkarinen, Anna (2023) Gerontologinen sosiaalityö ja sosiaaliohjaus Pirkanmaan hyvinvointialueella alkuvuonna 2023 – sosiaalinen raportti. Pirkanmaan gerontologisen sosiaalityön kehittäjäryhmä. Haettu 31.3.2024 osoitteesta

https://www.pirha.fi/documents/d/guest/sosiaalinen-raportti_gerontologinen-sosiaalityo_elo-2023

- Pekkarinen, Anna & Kuusela, Minna (2024) Sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen selvitys. Pirkanmaan hyvinvointialue. Julkaisematon selvitys.
- Pekkarinen, Anna; Kiviranta, Joonas; Tumi, Tuuli & Metteri, Anna (2024). Perspective Chapter: Structures of Thinking in Community-Based Working Culture – Renewing Social Work Practices. Online first. DOI:10.5772/intechopen.1004550
- Perkiö, Elina & Nurmiraanta, Johanna (2023) Huumeilmiöt Pirkanmaalla 2024. Sosiaalinen raportti Haettu 28.2.2024 osoitteesta <https://www.pirha.fi/documents/d/guest/huumeilmiot-pirkanmaalla-2024-sosiaalinen-raportti>
- Pohjalainen, Piia (2021). Köyhyyden ilmenemät vammaisten naisten kokemuksissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Haettu 27.2.2024 osoitteesta <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/c44549f4-7e3d-4cce-9745-63d7b5ef2a4d/content>
- Raitakari, Suvi; Hekkala, Marja & Ilmoniemi, Mikko (2022). Suostutteleva ja tuottava valta aikuiskansalaisia koskevan koronapandemian kriisiviestinnässä. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.). Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa: Konstruktionistisia jäsenyyksiä. Vastapaino, 343–384.
- Rantanen, Teemu; Juvonen, Tarja & Eklund, Kari (2024) Reducing the need for child welfare interventions through additional income support: a qualitative analysis of Finnish social workers' views, Nordic Social Work Research. Haettu osoitteesta 14.2.2024 <https://doi.org/10.1080/2156857X.2024.2312400> (Viitattu 27.2.2024)
- Räsänen, Emmi (2022) Millaista on köyhyys vanhuudessa? Narratiivinen analyysi ikäihmisten köyhyyskokemuksista. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Haettu 31.3.2024 osoitteesta <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/a081daaa-356e-4d96-81a1-74224cab09ab/content>
- Saari, Juho; Kainulainen, Sakari & Mutanen, Annina (2017) Köyhyyskartta – Kuka pitää köyhää laiskana? Teoksessa Juho Saari (toim.) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere University Press, 189–206.
- Skeggs, Beverley (1997) Formations of Class and Gender. Sage.

- Strier, Roni & Binyamin, Sharon (2010). Developing anti-oppressive services for the poor: A theoretical and organisational rationale. *British Journal of Social Work*, 40(6), 1908–1926.
- Suomen köyhyysraportti (2023). Köyhyysvahti - Suomen köyhyysraportti 2023. Toim. Erja Saarinen. Suomen köyhyyden vastainen verkosto EAPN-Fin. Haettu 8.12.2023 [EAPN-FIN-Koyhyysvahti-2023.pdf](#)
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto [verkkopublication]. Tilastokeskus. Haettu 25.3.2024 osoitteesta <https://stat.fi/tilasto/tjt>
- THL (2023) Ulkomaalaistaustaisen aikuisväestön terveys ja hyvinvointi – MoniSuomi 2022. Tilastoraportteja 36 / 2023, THL. Haettu 20.3.2024 osoitteesta <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146729/tilastoraportti-laakaripalvelut-ja-psykykinen-kuormittuminen-36-2023.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- THL (2022) MoniSuomi 2022 ilmiöraportti. Haettu 20.3.2024 osoitteesta <https://repo.thl.fi/sites/monisuomi/monisuomi22/ilmiot/syrjintakokemukset.html>
- Toikko, Timo; Gawel, Aleksandra; Hietämäki, Juulia; Häkkinen, Laura; Seppälä, Piia & Zhu, Ning (2024) Macro-level predictors of child removals: Do social welfare benefits and services reduce demand for children's out of home placements? *Children and youth services review*, 160.
- Shackleton, Nichola; Li, Eileen; Gibb, Sheree; Kvalsvig, Amanda; Baker, Michael; Sporle, Andrew; Bentley, Rebecca & Milne, Barry J (2021) The relationship between income poverty and child hospitalisations in New Zealand: Evidence from longitudinal household panel data and Census data. *PloS One* 16(1), <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243920>
- Valkendroff, Tiina (2014) Lihavuus ”itse aiheutettuna ongelmana”. Argumentteja internetin keskustelupalstalta. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 51, 4–17.
- Vehmas, Simo (2014) Vammaisuus ja yhteiskunnallisesti luodut haitat, *Janus* 22(1), 84–88.
- Walker, Robert (2014). *The shame of poverty*. Oxford University Press.

Liitteet

Liite 1 Pirkanmaan hyvinvointialueen vammaisneuvosto 24.1.2024, ennakkomateriaali ja kommenttipyynnöt sosiaaliseen raporttiin ilmiöstä köyhyys

Pirhassa toteutettava rakenteellinen sosiaalityö ja siihen liittyvät sosiaaliset raportit

Rakenteellisen sosiaalityön ja sen merkittävän työväliseen - sosiaalisen raportoinnin - avulla tuotetaan asiakastyöhön perustuvaa tietoa, joka koskee asiakkaiden tarpeita ja niiden yhteiskunnallisia yhteyksiä sekä sosiaalipalvelujen ja muiden tukitoimien vaikuttavuutta ja vastaavuutta asiakkaiden tarpeisiin. Rakenteellinen sosiaalityö tekee näkyväksi asiakkaiden ongelmia, tarpeita ja vahvuuksia ja niiden suhteita yhteisöön ja yhteiskuntaan. Saadun tiedon avulla voidaan kehittää ja kohdentaa toimenpiteitä vaikuttavasti sekä parantaa sosiaalihuollon, sosiaalityön ja hyvinvointialueen muun hyvinvointia edistävän toiminnan vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta.

Pirhassa toimii rakenteellisen sosiaalityön työryhmä ja palvelulinjakohtaisia rakenteellisia tiimejä. Palvelulinjojen yhteistyönä toteutamme alkuvuodesta 2024 sosiaalisen raportin köyhyyden ilmiöstä.

Olemme kiinnostuneita kuulemaan vammaisneuvoston ajatuksia köyhyydestä. Miten köyhyys näkyy vammaisten henkilöiden arjessa ja elämässä? Onko vammaisneuvosto tai sen yksittäiset jäsenet saaneet yhteydenottoja, jotka liittyvät köyhyyden tematiikkaan?

Rakenteellisen sosiaalityön kehittämistä Pirhassa tehdään osin Hoppu2-hankkeen kautta, ja hankkeessa kokonaisuudesta vastaa Riikka Sujamo. Elina Perkiö, avopalveluiden rakenteellisen sosiaalityön kehittäjäsosiaalityöntekijä, toimii työparina sekä kansallisessa että Pirhassa tapahtuvassa kehittämistyössä.

Lisätietoja

Tietojohtamisen suunnittelija Riikka Sujamo ja kehittäjäsosiaalityöntekijä Elina Perkiö, etunimi.sukunimi@pirha.fi

**Liite 2 Pirkanmaan hyvinvointialueen vanhusneuvosto 6.2.2024,
ennakkomateriaali ja kommenttipyynnöt sosiaaliseen raporttiin ilmiöstä
köyhyys**

**Pirhassa toteutettava rakenteellinen sosiaalityö ja siihen liittyvät sosiaaliset
raportit**

Rakenteellisen sosiaalityön ja sen merkittävän työväliseen - sosiaalisen raportoinnin - avulla tuotetaan asiakastyöhön perustuvaa tietoa, joka koskee asiakkaiden tarpeita ja niiden yhteiskunnallisia yhteyksiä sekä sosiaalipalvelujen ja muiden tukitoimien vaikuttavuutta ja vastaavuutta asiakkaiden tarpeisiin. Rakenteellinen sosiaalityö tekee näkyväksi asiakkaiden ongelmia, tarpeita ja vahvuuksia ja niiden suhteita yhteisöön ja yhteiskuntaan. Saadun tiedon avulla voidaan kehittää ja kohdentaa toimenpiteitä vaikuttavasti sekä parantaa sosiaalihuollon, sosiaalityön ja hyvinvointialueen muun hyvinvointia edistävän toiminnan vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta.

Pirhassa toimii rakenteellisen sosiaalityön työryhmä ja palvelulinjakohtaisia rakenteellisia tiimejä. Palvelulinjojen yhteistyönä toteutamme alkuvuodesta 2024 sosiaalisen raportin köyhyyden ilmiöstä.

Olemme kiinnostuneita kuulemaan vanhusneuvoston ajatuksia köyhyydestä. Miten köyhyys näkyy iäkkäiden henkilöiden arjessa ja elämässä? Onko vanhusneuvosto tai sen yksittäiset jäsenet saaneet yhteydenottoja, jotka liittyvät köyhyyden tematiikkaan?

Rakenteellisen sosiaalityön kehittämistä Pirhassa tehdään osin Hoppu2-hankkeen kautta, ja hankkeessa kokonaisuudesta vastaa Riikka Sujamo. Elina Perkiö, avopalveluiden rakenteellisen sosiaalityön kehittäjäsosiaalityöntekijä, toimii työparina sekä kansallisessa että Pirhassa tapahtuvassa kehittämistyössä.

Lisätietoja

Tietojohtamisen suunnittelija Riikka Sujamo ja kehittäjäsosiaalityöntekijä Elina Perkiö, etunimi.sukunimi@pirha.fi

**Liite 3 Pirkanmaan hyvinvointialueen nuorisovaltuusto 21.3.2024,
ennakkomateriaali ja kommenttipyynnöt sosiaaliseen raporttiin ilmiöstä
köyhyys**

**Pirhassa toteutettava rakenteellinen sosiaalityö ja siihen liittyvät sosiaaliset
raportit**

Rakenteellisen sosiaalityön ja sen merkittävän työväliseen - sosiaalisen raportoinnin - avulla tuotetaan asiakastyöhön perustuvaa tietoa, joka koskee asiakkaiden tarpeita ja niiden yhteiskunnallisia yhteyksiä sekä sosiaalipalvelujen ja muiden tukitoimien vaikuttavuutta ja vastaavuutta asiakkaiden tarpeisiin. Rakenteellinen sosiaalityö tekee näkyväksi asiakkaiden ongelmia, tarpeita ja vahvuuksia ja niiden suhteita yhteisöön ja yhteiskuntaan. Saadun tiedon avulla voidaan kehittää ja kohdentaa toimenpiteitä vaikuttavasti sekä parantaa sosiaalihuollon, sosiaalityön ja hyvinvointialueen muun hyvinvointia edistävän toiminnan vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta.

Pirhassa toimii rakenteellisen sosiaalityön työryhmä ja palvelulinjakohtaisia rakenteellisia tiimejä. Palvelulinjojen yhteistyönä toteutamme alkuvuodesta 2024 sosiaalisen raportin köyhyyden ilmiöstä.

Olemme kiinnostuneita kuulemaan nuorisovaltuuston ajatuksia köyhyydestä. Miten köyhyys näkyy nuorten arjessa ja elämässä? Onko nuorisovaltuusto tai sen yksittäiset jäsenet saaneet yhteydenottoja, jotka liittyvät köyhyyden tematiikkaan?

Rakenteellisen sosiaalityön kehittämistä Pirhassa tehdään osin Hoppu2-hankkeen kautta, ja hankkeessa kokonaisuudesta vastaa Riikka Sujamo. Elina Perkiö, avopalveluiden rakenteellisen sosiaalityön kehittäjäsosiaalityöntekijä, toimii työparina sekä kansallisessa että Pirhassa tapahtuvassa kehittämistyössä.

Lisätietoja

Tietojohtamisen suunnittelija Riikka Sujamo ja kehittäjäsosiaalityöntekijä Elina Perkiö, etunimi.sukunimi@pirha.fi

Liite 4 Pirkanmaan hyvinvointialueen vammaisneuvoston kommentit 24.1.2024 kokouksessa esiteltyyn asiaan ”Rakenteellinen sosiaalityö ja siihen liittyvät sosiaaliset raportit Pirkanmaan hyvinvointialueella”.

Vammaisneuvoston kommentteja pyydettiin neljään aihepiiriin liittyen:

- Taloudellisten toimintamahdollisuuksien vaikutus arkeen ja elämän mielekkyyteen
- Eriarvoisuus, osattomuus ja syrjään jääminen
- Sosiaalinen turvallisuus, terveys ja toimijuus
- Lapsen oikeudet ja lapsiperheköyhyys
- Ikääntyneiden ja vammaisten köyhyys

Vammaisneuvosto toteaa, että taloudellisissa toimintamahdollisuuksissaan vammaiset henkilöt ovat pääsääntöisesti pienituloisia. Taloudelliset vaikeudet rasittavat suuresti vammaisten arkea ja elämän mielekkyttä. Moni vammaisen elää takuueläkkeen turvin. Kun sairaus tai vammautuminen tapahtuu nuorena ja sen takia joutuu työkyvyttömyyseläkkeelle, tulot ovat todella pienet. Lääkkeet ovat kalliita, omavastuut täytyvät nopeasti.

Useimmat vammaiset henkilöt eivät pysty tekemään tarpeellisia hankintoja kuten esim. tietokone tai älypuhelin. Tarve on sosiaaliselle rahastolle, josta voisi hakea tukea. Lisäksi vammaiset tulisi automaattisesti liittää mukaan kaikkiin niihin ohjelmiin, joissa tarjotaan pienituloisille/ vähävaraisille mahdollisuuksia päästä kulttuurin ja liikunnan pariin. Nyt tulot menevät pääosin asumiskuluihin, ruokaan, ylläpitoon, lääkkeisiin ja taksi/kelataksimatkoihin. Osallistuminen yhteiskunnan toimintoihin, kulttuuritapahtumiin, retkiin, matkustamiseen sekä harrastuksiin on vaikeaa ja elinpiiri kapeutuu.

Eriyisharrastusvälineitä ei ole saatavissa riittävästi. Liikuntaharrastusvälineet tulisi saada vähintään apuvälineyksikön piiriin, jotta niiden hankkimismahdollisuudet paranisivat. Laitehankinnoissa vaikeuksia aiheuttavat erilaiset tiukat hankinta- ja myöntämiskriteerit (esimerkiksi astianpesukoneen tai sen osan hankintaa ei korvata millään perusteella, koska laite katsotaan normaaliksi kodin laitteeksi). Ensisijaisen päämääränä pitäisi olla vammaisten henkilöiden itsenäiset toimintamahdollisuudet

niin, etteivät ylivoimaiset taloudelliset rasitteet rajoittaisi osallistumista yhteiskunnassa.

Vammaispalvelulain mukaisissa kuljetuksissa tulisi huomioida täysimääräisenä kaikki ne alennukset, jotka on vammattomillakin käytössä. Liikuntaesteisille tulisi matkojen määrästä riippumatta tehdä vuosipäätös tai vähintään tuplamatkat talviaikaan.

Matkojen omavastuita kertyy paljon mm. kuntoutukseen kuljettaessa. Ratkaisu olisi, että omavastuut alkaisivat kertyä ensimmäisestä matkasta/tai ostokerrasta vuoden ajan ja kalenterivuosi ajattelusta luovuttaisiin. Päätöksentekijöiden tulisi neuvotella vammaisten ilmaismatkojen mahdollisuuksista raiteilla ja linjaliikenteessä.

Useita aiemmin maksuttomina järjestettyjä palveluja on muutettu maksullisiksi, esimerkkeinä kuntosalien käyttö tai matkustaminen. Osassa kunnissa ja kaupungeissa vammaisilla oli oikeus ilmaisiin matkoihin julkisessa liikenteessä (mm. Nyse-kortti). Vuoden 2024 alussa nämä vammaispalvelujen kustannuksista korvatut matkamahdollisuudet on poistettu näkövammaisilta ja kuulonäkövammaisilta. Tämä on kaventanut huomattavasti näiden henkilöiden liikkumista. Halvin vaihtoehto olisi ostaa vuoden kerrallaan voimassa oleva matkakortti mutta kertaostoksena siihen ei ole varaa. Vammaisen henkilön matkakortti helpottaisi myös konkreettisesti kulkuneuvoissa toimimista, kun leimausta ei tarvita vaan kortin olemassaolon voisi tarvittaessa todistaa EU:n vammaiskortilla.

Kuntien ja kaupunkien palvelukeskittymien ulkopuolella asuville on esim. henkilökortin hankinnan tai uusimisen koettu tulevan liian kalliiksi ja palvelupisteelle pääsyn muutoinkin hankalaksi. Näissä tilanteissa liikkuvat palvelupisteet helpottaisivat asiointeja. Myös terveydenhuollon liikkuvat palvelut (esim. hammashuollon liikkuvat yksiköt) edesauttaisivat palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta. Kaikki vammaiset henkilöt eivät asu toimivan ja esteettömän joukkoliikenteen vaikutusalueella.

Eriarvoisuus, osattomuus ja syrjään jääminen näkyy monissa asioissa. Tarvittavia avustajia ei ole saatavilla riittävästi, jotta osallistuminen kodin ulkopuolisiin menoihin olisi mahdollista muiden kansalaisten tavoin. Kaikille vammaisille ei myöskään myönnetä vapaa-ajan avustajaa esim. asumisyksikön ulkopuolelle, joka rajoittaa ja eriarvoistaa vammaisia henkilöitä. Osattomuutta aiheuttaa myös, että subjektiivinen

oikeus Kelan järjestämään vammaisten tulkkauspalveluun ei aina toteudu, sillä tulkkia ei kaikkiiin tilanteisiin löydy. Kuurosokeille ja kuulonäkövammaisille henkilöille tulkki on kommunikaation selventämisen lisäksi tärkeä opastamassa ja kuvailemassa ympäristöä. YK:n vammaissopimuksen monet sisältökohdat eivät tällä hetkellä toteudu.

Kehitysvammaisten ja vammaisten sosiaalinen turvallisuus, terveys ja toimijuus ei ole yhdenvertaista vammattomien kansalaisten kanssa. Terveyspalvelut eivät vastaa vammaisten erityistarpeisiin riittävällä henkilöstöllä ja osaamisella, jota tarvittaisiin vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja palvelujen saavutettavuuden vuoksi. Resurssipuutteet ovat johtaneet siihen, että kehitysvammaisten terveydellisiä tarpeita ja kuntoutussuunnitelmia ei ole päästy tekemään tarpeen mukaisesti kaikille tai hammashoitoon pääsyssä on ollut ongelmia. Myös perusterveydenhuoltoon tarvitaan laajalti kehitysvammaisten, vammaisten ja muiden erityisryhmien asioihin liittyvää osaamista. Palvelujen viiveet ovat aiheuttaneet kohtuutonta kärsimystä ja kokonaisvaltaista hyvinvoinnin laskua.

Vammaisten köyhyyttä lisäävät työllistymisen vaikeudet ja että työtoiminnasta ei makseta riittävän taseisia korvauksia ja takuueläke ei turvaa elämisen tarpeita, koska vammaisilla on monia kuluja, joita muille kansalaisille ei muodostu. Vammaiset jäävät eläkkeelle, kun työtä ei ole saatavissa. Pirkanmaan hyvinvointialueen tulisi omassa toiminnassaan tarkastella, miten hyvinvointialueen toimintoihin voitaisiin palkata vammaisia henkilöitä, erityisesti nuoria vammaisia.

Monilla vammaisilla henkilöillä on lapsia ja lapsiperheköyhyys on tosiasia myös vammaisten arjessa. Heikennykset vammaisten palveluissa ja perusliikkumisessa heikentävät tilannetta lisää. Julkisten kulkuneuvojen käyttäminen ei ole yhtään halvempaa kuin muilla. Vammaisen äidin viedessä lastaan harrastuksiin kuljetuspalvelulla, on omavastuu noussut jo niin, että harrastuksiin ei välttämättä ole varaa mennä.

6.2.2024 Vammaisneuvosto

Liite 5 Vanhusneuvoston kommentit köyhyys Pirkanmaalla -sosiaaliseen raporttiin

Köyhyys ei ole vain taloudellista niukkuutta. Ikäihmisten köyhyys johtaa seurauksiin, joita ovat mm. terveyden ja elämänlaadun heikkeneminen sekä sosiaalinen ja kulttuurinen syrjäytyminen. Ikäihmisten köyhyys tarkoittaa sitä, että heillä ei ole riittävästi resursseja perustarpeiden tyydyttämiseen. Ikäihmisten köyhyyteen liittyy myös sosiaalista syrjäytymistä, mikä vaikeuttaa heidän pääsyään tarvittaviin palveluihin ja tukiin.

Ruoka

- Tarvitaan konkreettisia toimia nälän torjuntaan. Ruokajonot ovat pidentyneet ja pienituloiset eläkeläiset joutuvat tekemään valintoja ruuan ja lääkkeiden välillä.
- Ravitsemusta ja sosiaalista kanssa käymistä voitaisiin edistää esim. palvelutalojen edullisilla lounashinnoilla eläkeläisille, erityisesti vähävaraisille. Kotiin tuotava, lämmin lounas toisi paitsi tasapainoista ravintoa, myös turvaa ja ihmiskontakteja. Ennaltaehkäisevästi tämä saattaisi siirtää raskaampien palvelujen tarvetta ja olisi näin myös kustannustehokasta.
- ”Tulee tässä mieleeni eräskin vanhus, joka ei ollut syönyt viikkoon mitään lämmintä ruokaa. Meillä oli tarjolla sillä kertaa hernekeittoa soppatykistä ja hän söi erittäin hanakasti eli näki heti, että kova nälkä oli vanhuksella. Hetken kuluttua hän oksensi kaiken syömänsä keiton ja oli kovasti hämillään. Vein sivummalle ja hän kertoi, kuinka keitto maistui niin hyvälle mutta ei olisi pitänyt kerralla ahmia niin paljon, kun ei ole viikkoon kunnolla syönyt.”

Terveydenhoito ja lääkkeet

- Monella eläkkeet ovat pieniä ja ikääntyvillä yleensä paljon sairauksia. Lääkäriin tai hammaslääkäriin ei ole varaa mennä ennen kuin on aivan pakko ja sitten voi käydä niin, että terveydenhuoltomaksut menevät ulosottoon kun ei ole rahaa maksaa. Lääkkeitä ostetaan kun on eläkepäivä, loppuosa kuusta ollaan ilman tai itse

säännöstellään lääkkeitä. Lääkärille ei kehtaa asiasta kertoa, vaan sanotaan, että tarkalleen määrätty olen ottanut.

- Terveyskeskuksen lääkäripalveluihin tulee päästä nopeasti. Vähävaraisella ei ole vaihtoehtoja saada lääkäripalveluja nopeasti tarvittaessa. Ei ole tarkoituksenmukaista joutua viime hetkellä Acutaan vaivasta, jota olisi voitu ajoissa hoitaa perusterveydenhuollossa pienemmin kustannuksin sekä potilaalle, että Pirhalle.
- Lääkärikäynnillä hoituu vai yksi oire tai sairaus. Ikääntyvälle olisi tärkeää saada tarvittaessa kokonaisvaltaisempi kartoitus tilanteestaan. Terveysasemalta olisi hyvä löytyä mahdollisuus palvelutarpeenarvointiin ja palveluohjausta tai sieltä tulisi tarvittaessa ohjata potilas suoraan Lähitorin palveluihin esim. varaamalla aika palveluohjaukseen valmiiksi.

Asuminen

- Jokaisella ikäihmisellä on oikeus ihmisarvoiseen asumiseen eikä köyhyys saa olla esteenä hyvälle ja turvalliselle asumiselle. Pirha voisi vaikuttaa mahdollisuuksiensa mukaan asuntojen korjausavustusten ja muiden tukitoimintojen avulla pienituloisten ikäihmisten asumisen parantamiseen. Myös palveluasumisessa on pienituloisuus otettava huomioon.
- Moni pienituloinen ikäihminen on todennut, että jo pelkästään asuminen on kallistunut, vaikka asuu omistusasunnossa. Taloyhtiön putki-, hissi- tai julkisivuremontti viimeistään sotkee pienellä eläkkeellä olevan talouden. Ikääntyvät asuvat usein perikuntien tms. omistamissa asunnoissa. Jos esim. aviopuoliso on kuollut, pienellä eläkkeellä yksin jäävän eläminen todella haasteellista.
- Oikea tieto mahdollisten tukien saamisesta usein puuttuu.

Liikkuminen

- Pienillä paikkakunnilla ei ole julkista liikennettä, joilla pääsisi asioimaan tai harrastuksiin. Oman auton käyttö on monille mahdottomuus, joten taksin käyttö jäisi ainoaksi mahdollisuudeksi. Sosiaalihuoltolain mukaiset kuljetuspalvelut riittävät vain kauppa-asiointiin kerran viikossa.

Osallistuminen - kulttuuri, liikunta, sosiaaliset suhteet

- Köyhyys rajoittaa usein ikääntyneiden mahdollisuuksia osallistua yhteisölliseen toimintaan ja olla osa yhteiskuntaa. Ikääntyneiden yksinäisyyden ehkäisyyn tulee panostaa Pirhan päätöksenteossa. Hyte-suunnitelmassa puhutaan Pirha-, kunta- ja järjestö-hytestä. Niistä on tehtävä konkreettinen suunnitelma ja toimintamallinnus. Erityisesti yhteistyö eläkeläisjärjestöjen kanssa on tärkeää. Ne tarjoavat eläkeläisille mahdollisuuden osallistua pienin kustannuksin eri harrastuksiin (liikunta, kulttuuri, kohtuuhintaiset matkat jne.) ja samalla mahdollisuuden tutustua muihin ikätovereihin.

Yksinäisyys, syrjäytyminen (päihteet, mielenterveys)

- Turvattomuuden tunne, yksinäisyys ja syrjään jääminen on monelle jokapäiväistä. Maaseudulla asutaan sivummalla kaukana toisistaan. Myös kaupungissa jää helposti unohduksiin, kun esim. naapureita ei tunneta.
- Päihdeongelmaisten tilanne on vaikea, koska kaikki irtoava raha menee päihteisiin. Terveystieteiden huollossa he ovat suurkuluttajia ja tapaturmariski korkea. Nuorena mielenterveyssairauksiin sairastuneet ovat köyhiä myös vanhoina, he ovat ikänsä olleet syrjäytyneitä ja köyhiä. Ikääntyneiden päihde- ja mielenterveysongelmia ei riittävästi tunnisteta tai hoideta.
- Etsivää vanhustyötä tulee kehittää, jotta yksinäiset ikäihmiset eivät jää tarvitsemansa avun ja palveluiden ulkopuolelle. Monellakaan ei ole tietoa yhteiskunnan tukiverkoista, mihin heillä olisi oikeus ja tämä koskee erityisesti yksinäisiä vanhuksia, joilla ei ole omaisia, ystäviä tai tuttavuuksia, jotka voisivat asioita hoitaa. Myös häpeä saattaa rajoittaa avun hakemista. Suomessa on vahva itsepärjäämisen kulttuuri ja sosiaaliapua vältetään viimeiseen asti.

Kaupustelu, puhelinmyyjät, huijaukset

- Ikäihmiset ovat riskissä joutua monenlaisen kaupustelun ja huijaamisenkin kohteeksi. Puhelimessa voi huomaamattakin tulla tilanneeksi itselle tarpeettomia tuotteita tai huijaamalla saadaan

asiakas ostamaan esim. kattoremontti. Tilauksia on usein vaikea saada peruutetuksi ja ne voivat johtaa vaikeaan perintäkierteeseen.

- Myös esim. poliisin tai postin nimissä tulevat tietojen kalastelut tekstiviesteillä tai sähköpostilla voi olla vaikea tunnistaa, jos ei ole riittävää tietoteknistä osaamista.

Digitaalinen syrjäytyminen

- Valtaosa asioinnista tapahtuu nykyisin verkossa. On huomioitava, että huomattava osa ikäihmisistä jää kokonaan ulkopuolelle, koska heillä ei ole tietokonetta tai älypuhelinta. Vielä suuremmalla osalla ei valmiuksia käyttää verkon palveluita samalla tavalla kuin nuoremmalla väestöllä. Tämä paitsi syrjäyttää ihmisä yhteiskunnasta, tuo myös taloudellisia haasteita vähävaraiselle ikäihmiselle. Asiointia varten on järjestettävä kuljetus, palvelut ovat kaukana ja mahdollisesti vain tiettyinä päivinä. Lisäksi esim. pankkien palvelumaksut konttorissa asioiville ovat kohtuuttoman suuret.
- Digitaalisilla palvelut ja niiden kehittäminen tuovat paljon hyvää myös ikäihmisten arkeen ja palveluihin. Samalla on myös pidettävä huolta, ettei mikään ryhmä putoa kokonaan kyydistä.

Lopuksi

Pirkanmaa tulee kehittää välineitä ja toimintatapoja havaita eläkeläisten köyhyys, joka voi ilmetä monella eri tavalla. Eläkeläisten köyhyyteen viittaavat taloudelliset vaikeudet ja velkaantuminen, sosiaalinen syrjäytyminen ja terveyden heikkeneminen, kuten mielenterveysongelmat ja heikentynyt ravitsemistilanne. Pirhassa toimii ikäihmisten sosiaalityö, jonka tunnettuutta ja markkinointia on hyvä lisätä esimerkiksi Kotitorin ja lähitorien avulla.

Pirkanmaan hyvinvointialueen vanhusneuvosto

Työryhmä: Leena Ojala, Mervi Hissa ja Kari Itkonen

Liite 6 Pirkanmaan hyvinvointialueen monipalveluvaliokunta: Köyhyys
Pirkanmaalla -sosiaalinen raportti

Pirkanmaan hyvinvointialue
Monipalveluvaliokunta

Ote pöytäkirjasta 3/2024 1 (4)
20.03.2024

Tämä asiakirja on sähköisesti hyväksytty asianhallintajärjestelmässä

§ 16
Köyhyys Pirkanmaalla -sosiaalinen raportti
1510/2024

Valmistellijat / Iisätiedot:
Elina Perkiö, KEHITTÄJÄ-SOSIAALITYÖNTEKIJÄ, elina.perkio@pirha.fi

Köyhyyttä koskevaa sosiaalista raporttia on työstetty Pirkanmaan hyvinvointialueen ja sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksen yhteistyönä syksystä 2023 kevääseen 2024. Sosiaalisen raportoinnin prosessiin ovat osallistuneet kaikki sote-palvelujen palvelulinjat. Aineistoa on kerätty ja raporttia on työstetty Pirkanmaan rakenteellisen sosiaalityön työryhmässä, linjakohtaisissa rakenteellisen sosiaalityön tiimeissä ja kokemustoimijoiden kanssa sekä vaikuttamistoimielimissä.

Sosiaalisen raportin keskeinen havainto on, että taloudelliset toimintamahdollisuudet ovat yhteydessä eriarvoisuuteen ja syrjäytymiseen, ja marginalisaatio puolestaan vaikuttaa sosiaaliseen turvallisuuteen, terveyteen ja toimijuuteen. Nämä köyhyyden ilmenemismuodot muodostavat systeemin, jossa yhteen vaikuttamalla voidaan saada aikaan suurempia yksilö- ja rakennetason muutoksia. Raportissa tarkasteltiin köyhyyttä myös eri ikäryhmissä ja palvelutarpeiden perusteella.

Toimenpiteiksi raportissa ehdotetaan köyhyys- ja lapsivaikutusten arviointia, matalan kynnyksen maksuttomia toimintoja, täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen mahdollistaminen sosiaalityön keskeisenä työvälineenä, Kela-yhteistyön rakenteistamista ja sekä asukkaiden että ammattilaisten taloustietoisuuden ja -osaamisen lisäämistä. Keskeisin johtopäätös on, että Pirkanmaan hyvinvointialueella tulisi käynnistää hyvinvointialueen asukkaiden köyhyyttä vähentävä toimenpideohjelma, joka toimeenpantaisiin kokonaisvaltaisesti ja palvelulinjoja poikkileikkaavasti.

Monipalveluvaliokunta osallistetaan Köyhyys Pirkanmaalla -raportin työstöön sen valmisteluvaiheessa.

Ehdotus

Monipalveluvaliokunta

- keskustelee ja merkitsee tiedoksi Köyhyys Pirkanmaalla -sosiaalista raporttia koskevan esittelyn ja
- antaa kannanoton ehdotettuihin toimenpiteisiin ja raportin jatkotyöskentelyyn.

Kokouskäsitteily
Kuultiin asiantuntijana kehittäjäsosiaalityöntekijä Elina Perkiötä.

Valiokunta keskusteli etuustietoisuudesta ja haasteista, joita etuuksien hakemiseen liittyy hallinnollisesti ja viestinnällisesti. Tietoisuuden lisääminen koettiin tärkeäksi ja keskustelussa nousi esille mahdollisuus hyödyntää esimerkiksi Lähitoria matalan kynnyksen avun tarjoamisessa. Keskustelussa kiinnitettiin myös huomiota siihen, että lapset tulisi nostaa enemmän esille toimenpide-ehdotuksissa ja vaikutustenarvioinnissa.

Liite 7 Nuorisovaltuusto: Rakenteellinen sosiaalityö ja siihen liittyvät
sosiaaliset raportit

Pirkanmaan hyvinvointialue Nuorisovaltuusto	Ote pöytäkirjasta 21.03.2024	3/2024	1 (3)
---	--	--------	-------

Tämä asiakirja on sähköisesti hyväksytty asianhallintajärjestelmässä

§ 56
Rakenteellinen sosiaalityö ja siihen liittyvät sosiaaliset raportit

1510/2024

Valmistellijat / Iisätiedot:
Henna Fager, PROJEKTISUUNNITTELIJA, henna.fager@pirha.fi

Rakenteellisen sosiaalityön ja sen merkittävän työvälineen - sosiaalisen raportoinnin - avulla tuotetaan asiakastyöhön perustuvaa tietoa, joka koskee asiakkaiden tarpeita ja niiden yhteiskunnallisia yhteyksiä sekä sosiaalipalvelujen ja muiden tukitoimien vaikuttavuutta ja vastaavuutta asiakkaiden tarpeisiin. Rakenteellinen sosiaalityö tekee näkyväksi asiakkaiden ongelmia, tarpeita ja vahvuuksia ja niiden suhteita yhteisöön ja yhteiskuntaan. Saadun tiedon avulla voidaan kehittää ja kohdentaa toimenpiteitä vaikuttavasti sekä parantaa sosiaalihuollon, sosiaalityön ja hyvinvointialueen muun hyvinvointia edistävän toiminnan vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta.

Pirkanmaan hyvinvointialueella toimii rakenteellisen sosiaalityön työryhmä ja palvelulinjakohtaisia rake-tiimejä. Palvelulinjojen yhteistyönä toteutamme alkuvuodesta 2024 sosiaalisen raportin köyhyyden ilmiöstä.

Rakenteellisen sosiaalityön työryhmä ja palvelulinjakohtaiset rake-tiimit ovat kiinnostuneita kuulemaan nuorisovaltuuston ajatuksia köyhyydestä. Miten köyhyys näkyy nuorten arjessa ja elämässä? Onko nuorisovaltuusto tai sen yksittäiset jäsenet saaneet yhteydenottoja, jotka liittyvät köyhyyden tematiikkaan?

Rakenteellisen sosiaalityön kehittämistä Pirhassa tehdään osin Hoppu2-hankkeen kautta, ja hankkeessa kokonaisuudesta vastaa Riikka Sujamo. Elina Perkiö, avopalveluiden rakenteellisen sosiaalityön kehittäjäsosiaalityöntekijä, toimii työparina sekä kansallisessa että Pirhassa tapahtuvassa kehittämistyössä.

Oheismateriaalina Köyhyys Pirkanmaalla - sosiaalinen raportti.

Ehdotus
Esittelijä: Elsa Nisula

Nuorisovaltuusto päättää

- merkitä tiedoksi rakenteellinen sosiaalityö esitykset ja siihen liittyvän raportin,
- antaa kommentit rakenteellisen sosiaalityön työryhmälle (tietojohtamisen suunnittelija Riikka Sujamo ja kehittäjäsosiaalityöntekijä Elina Perkiö)

Kokouskäsitteily
Kuultiin asiantuntijoina suunnittelija Katri Maahin ja Taltu -hankkeen projektityöntekijä Sanna Ylistenniemen esitys aiheesta.

Päätös
Päätösehdotus hyväksyttiin.

Tiedoksi
Riikka Sujamo, Elina Perkiö

pirha.fi

Seuraa meitä somessa.